

Stanislava Koprivica – Oštrić

VUKOVARSKI KONGRES KPJ

Vukovarski kongres KPJ

STANISLAVA KOPRIVICA-OŠTRIĆ

Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, SFRJ

1.

Kongresi su u povijesti KPJ međaši historijskog procesa u toku kojega se — u dijalektičkoj uzajamnosti — na marksističkoj revolucionarnoj teoriji stvara konkretna revolucionarna praksa proletarijata. To je dugotrajan i složen proces kroz koji prolazi KPJ da bi kao avangarda radničke klase stekla odlike partije revolucije. To znači sposobnost da u odlučnom povijesnom trenutku postane, a zatim u dugom procesu ostane — idejni, teorijski predvodnik revolucionarne izmjene društva izmjenom odnosa u njemu. Tom je procesu osnovni nosilac i revolucionarni subjekt proletarijat.

U tom procesu vlastite izgradnje u avangardu, koji traje od njezina osnutka do početka revolucije, KPJ je morala: steći teorijsku jasnoću svoje programske orijentacije; organizacijski se oblikovati u revolucionarni aktiv proletarijata, u zbiljsku komunističku partiju, kojoj je osnovna odlika da je partija revolucionarne promjene; osposobiti se idejno i akciono za djelovanje u klasi kako bi ona ostvarivala svoju povijesnu zadaću revolucionarnog subjekta; utemeljiti svoj revolucionarni program i staviti ga u međudnos s bitnim problemima jugoslavenskog društva među kojima su dominirali neriješeno nacionalno pitanje, agrarno pitanje i položaj seljaštva, kao i svi problemi koji proizlaze iz odnosa klasne eksploatacije i socijalne nejednakosti.

U ovom je radu predmet istraživanja Drugi kongres Komunističke partije u Jugoslaviji — Vukovarski kongres — da bi se odredilo njegovo mjesto u procesu izgradnje KPJ u partiju revolucije. To je Kongres na kojem je završena idejna diferencijacija sa strujom centra — centristima u KPJ — u okviru procesa kroz koji prolazi organizirani pokret radničke klase na pitanju aktualnosti proleterске revolucije i u kojem se prva izdvaja desna struja. Na Vukovarskom kongresu usvojen je cjelovit partijski program i partija se nedvosmisleno izjasnila kao komunistička jer naziv »Komunisti« u njezinom imenu izlazi iz zgrade u koju je kompromisno stavljen na Osnivačkom kongresu. Proces stvaranja komunističke organizacije

precizirao je jedinstvene organizacijske oblike, ali bit određenja komunističke partije — osnovna jedinica formira se na proizvodnom principu — nije dosegnuta. Nacionalno pitanje nije uočeno ni kao problem društva u kojem partija djeluje, a kamoli smatrano značajnim pitanjem revolucije. Kompleks problema obično zbirno nazivan seljačko pitanje tek je načet. Ostavljen je po strani i problem akcionog djelovanja radničke klase — bez obzira na političku i sindikalnu pripadnost i organiziranost, odnosno neorganiziranost — kad je riječ o osnovnim sukobima rada i kapitala na svim razinama.

Sve to ukazivalo je na složenost historijskog procesa izgradnje jugoslavenske partije proleterske revolucije kojemu je jednu etapu označavao i Drugi kongres KPJ.

2.

Drugi kongres pripreman je na dvije osnovne razine — idejnom borbom za jasnu komunističku orijentaciju i nizom organizacijskih aktivnosti.

Dok je Kongres ujedinjenja na kojem je osnovana »Socijalistička Radnička Partija Jugoslavije (Komunisti)« zasjedao u vrijeme velikih socijalnih previranja i proleterskih revolucija u kratkom periodu u kojem postoje čak tri republike vijeća ili sovjeta — ruska, mađarska i bavarska, u vrijeme održavanja Vukovarskog kongresa revolucionarni val koji zapljuskuje Evropu nema više prvobitnu snagu.

Uvjerenje o nezadrživom revolucionarnom procesu, epohi revolucija, postoji i u komunističkom pokretu u Jugoslaviji. Između dvaju kongresa jugoslavenski proleterijat sudjeluje u nizu masovnih akcija, a revolucionarni naboj se prenosi i na pristaše proleterskog pokreta što pokazuju rezultati općinskih izbora. Među najveće masovne akcije u Jugoslaviji ubraja se akcija solidarnosti sa sovjetskim republikama u Rusiji i Mađarskoj 21. srpnja 1919. godine. Organizirani su generalni štrajk i protestne skupštine. Važno je istaći da je to bila jedinstvena akcija radničke klase bez obzira na to je li pripadala komunističkim ili socijalističkim političkim, odnosno sindikalnim organizacijama. Komunisti su manifestirali protiv intervencije i »gušenja socijalne revolucije«, a socijalisti »za svjetski mir«.

Značajan pokazatelj snage komunističkog pokreta bili su izbori za lokalna predstavnička tijela, a vlada ih je i raspisala prije skupštinskih kako bi testirala raspoloženje biračkog tijela. Uoči kongresa u Vukovaru izbori su održani u ožujku 1920. na području Hrvatske i Crne Gore. Kako su komunistički kandidati osvojili velik broj glasova i postotak mandata (npr.: Slavonski Brod i Virovitica 62⁰/₀ mandata, Vukovar i Osijek 50⁰/₀ mandata, Zagreb 40⁰/₀ mandata, a Karlovac 36⁰/₀ mandata), to ih je dovelo na položaje gradonačelnika ili njihovih zamjenika. Upravo izborni rezultati SRPJ(K) bili su povod za represivne mjere u okviru kojih su bile suspendirane komunističke gradske uprave i raspisivani novi izbori jer su poništavani komunistički mandati.

Posljednji u nizu valova revolucionarnog raspoloženja koji su plavili Jugoslaviju bio je generalni štrajk željezničara. No to je već bio odgovor na organiziranu represiju buržoaske države, obrambeni štrajk vođen za zaštitu položaja koji su željezničari izborili još 1919. Da bi pružili podršku željezničarima radnici su širom zemlje stupili u protestni generalni štrajk, koji je partijsko i sindikalno rukovodstvo bilo zakazalo za 21. i 22. travanj 1920. Ipak je štrajk završen bez uspješnih rezultata a iz sukoba sa željezničarima kao pravi pobjednik izašla je vladajuća buržoazija. To pokazuju i progoni revolucionarnog pokreta u Dalmaciji gdje su zatvarani radnički domovi, zabranjivan rad mjesnih organizacija, ukinuto zabranom partijsko glasilo »Oslobođenje« što se kasnije smatralo uvodom u »Obznanu« donesenu tek nekoliko mjeseci kasnije.

Iako je to razdoblje obilježeno velikim akcijama, ali i snažnom represijom vlasti, jer je jaki komunistički pokret ugrožavao konsolidaciju buržoaske države — ipak je još uvijek vladao revolucionarni zanos i on je davao ton i osnovno obilježje partijskom kongresu u Vukovaru.

Idejna borba koja se izražava u oštrim kontroverzama i brojnim polemikama vodi se na teorijskoj, ali i organizacijskoj razini. Prva je — borba za jasnoću komunističke programske orijentacije, a druga — borba za organizacijski iskaz idejnih kontroverzi, formiranje jedinstvene i idejno homogene komunističke političke organizacije.

Odluke Kongresa ujedinjenja na kojem je osnovana SRPJ(K) bile su izraz želje da se stvori jedinstvena politička stranka jugoslavenskog proletarijata revolucionarne komunističke idejne orijentacije. Stoga su dokumenti bili izraz kompromisa u pogledu jasnijega komunističkog određenja, dok su se oštro distancirali prema reformizmu i ministerijalizmu. Zajednička je želja bila i pristupanje Komunističkoj internacionali. Stoga Kongres ujedinjenja i označava razlaz sa desnom strujom u organiziranom radničkom pokretu, dok je struja centra ušla u novu partiju. Tako je ostala klica novih idejnih sukoba i kontroverzi, jer je ljevica težila daljnjoj izgradnji komunističke partije, a centar nije želio nikakav pomak od Kongresa ujedinjenja. Kontroverze su se najsnažnije izrazile na pitanju novog programa partije — *Podloga za ujedinjenje* bila je i formalno privremeni program, na pitanju organizacije — i Statut SRPJ(K) nije bio cjelovit dokument, te na pitanju akcionog programa — definiranju partijske akcije i taktike.

U pretkongresnim diskusijama sudjelovali su: Živko Jovanović, Živko Topalović, Filip Filipović, Đuro Cvijić, Sima Marković, Moša Pijade, Jovo Jakšić, Sreten Jakšić, Bogdan Krekić, Mijo Radošević, Josip Ovčariček, Gejza Brudniak, Vladimir Bornemissa i drugi.

Pišući uvodni tekst u »Radničkim novinama« Živko Jovanović najbolje je definirao svrhu pretkongresne rasprave: »Ova diskusija se vodi isključivo zato da se materijal za kongres rasporedi [razmotri], da se stanje u Partiji prečisti, da se pojmovi srede, mišljenja kristališu i kanališu i jedno istinsko i solidno jedinstvo pokreta obezbedi i za predstojeće akcije osposobi. To, i da se stvari koje su na prošlom Kongresu bile samo na-

glašene i skicirane razviju, rasvetle i prodube — jeste osnovni zadatak kongresa i ovih diskusija koje ga duhovno pripremaju.«¹

U polemici su suprotstavljena gledišta izražena u kompleksu pitanja aktualnosti i mogućnosti ostvarenja proleterske revolucije u Jugoslaviji, u odgovorima na pitanja ima li ili nema u Jugoslaviji uvjeta za revoluciju i socijalizam i može li radnička klasa u Jugoslaviji preuzeti na sebe odgovornost revolucionarne inicijative, odnosno mora li čekati revoluciju u Evropi. Polemiziralo se i o pitanju treba li voditi umjerenu ili oštru klasnu borbu, kakav je položaj sindikata u odnosu na partiju, treba li organizacija partije i sindikata biti strogo centralizirana i smije li se (mora) ili ne smije krenuti dalje od Kongresa ujedinjenja. Kontroverze koje se javljaju između prvog i drugog kongresa KPJ valja smjestiti i u širi kontekst, stoga što svjedoče o širem prihvaćanju ili odbijanju revolucionarne prakse ruskog proletarijata — iskustava borbe Boljševičke partije koja se izražavaju u novom modelu radničke partije, u ocjeni o početku svjetskog revolucionarnog procesa u oktobarskoj revoluciji i vlasti sovjeta kao izrazu diktature proletarijata. To je uvjetovalo diferencijaciju u međunarodnom radničkom pokretu, pa protivnici ruskog iskustva odbijaju da ga prihvate kao praksu koja obogaćuje marksističku revolucionarnu teoriju ocjenjujući ga kao reviziju marksizma. Tako se i u nas stvara podjela na komuniste i centriste, na one koji prihvaćaju ili odbijaju nova iskustva revolucionarne prakse.

Odluka o sazivu partijskog kongresa donijeta je na plenarnom zasjedanju Centralnog partijskog vijeća SRPJ(K), 8. veljače 1920. u Zagrebu. Odlučeno je da se kongres održava na katoličke Duhove — od 23. do 27. svibnja u Vukovaru. Tu je odluku u partijskim glasilima objavio Izvršni odbor CPV SRPJ(K). Kako centralna partijska blagajna nije imala dovoljno sredstava za troškove putovanja i boravka delegata na Kongresu, upozorene su sve mjesne partijske organizacije »da se još sada pobrinu za materijalna sredstva potrebna delegatima za put«. Objavljen je i prijedlog dnevnog reda Kongresa s ovim točkama: Izvještaj o partijskom radu; Izvještaj financijske kontrole; Program i taktika Partije; Organizacija Partije; Politička situacija i izborna borba; Komunalni program; Izbor Centralnog partijskog vijeća; Prijedlozi i pitanja.²

U toj prvoj najavi Drugog kongresa nisu bila objavljena imena referentata i ključ za biranje delegata.

Na sjednici Izvršnog odbora CPV na početku svibnja odlučeno je o odgodi Kongresa za 20. lipnja »zbog tehničkih teškoća koje stoje na putu da se Kongres održi u ranije određenom vremenu«. Partijske organizacije su

¹ Svi tekstovi navode se prema knjizi »Drugi (Vukovarski) kongres KPJ (20—24. jun 1920)«. Plenarne sednice CPV KPJ (februar—decembar 1920). Izvori za historiju SKJ. Serija A, Dokumenti centralnih organa KPJ/SKJ. I, Kongresi, konferencije, plenumi CK KPJ/SKJ, knjiga druga. Priredili: Ubavka Vujošević, Vujica Kovačev. Izdavački centar Komunist, Beograd 1983. U daljnjem tekstu: Drugi kongres, n. dj. Navedeni citat Ž. Jovanovića nalazi se u članku *Pred partijski kongres*, n. dj., str. 285.

² Drugi kongres, n. dj., str. 233.

pozvane da »odmah pristupe izboru delegata za Kongres. Mjesto gdje će se kongres održati biće naknadno objavljeno«. ³ S obzirom na političku situaciju u vrijeme odluke o odgađanju Kongresa, a to je bilo uskoro poslije generalnog štrajka željezničara, hapšenja aktivista, zabrane rada partijskim organizacijama i oduzimanja radničkih domova u Dalmaciji, zabrane javnih manifestacija Prvog maja — postojala je mogućnost da ne bude odobreno održavanje Kongresa u Vukovaru. Zato je u objavi o odgodi i ostavljeno otvoreno mjesto održavanja Drugog kongresa. No, uskoro je »Radnička straža« mogla objaviti vijest da će to mjesto ipak biti Vukovar: »Vukovarski proletarijat imat će čast da u svojoj sredini vidi i pozdravi predstavnike Radnika i Seljaka Komunisti iz cele Jugoslavije«. ⁴

Nakon što je odlukom ministra unutrašnjih dela od 3. VI 1920. odobreno da se Kongres SRPJ(K) održi u Vukovaru od 20. do 24. lipnja »zaključno«, objavljen je poziv »Svim organizacijama SRPJ(K)« koji je potpisao Centralni sekretarijat SRPJ(K). Tu su objavljene detaljne upute o pravu delegatskog sudjelovanja na Kongresu po partijskom statutu. Osnovnu grupu čine »delegati sviju mjesnih organizacija«. Organizacije do 100 članova mogle su poslati jednog delegata, one od 100 do 200 članova imale su dva delegata, a one od 200 do 300 članova slale su tri delegata. Na svakih 200 daljnjih članova birao se po jedan delegat.

Status delegata imali su svi članovi Centralnog partijskog vijeća, Centralnog radničkog sindikalnog vijeća i predstavnici pojedinih sindikalnih saveza, većih po dva a manjih po jednog delegata. Po jednog delegata upućivale su redakcije partijskih glasila, centralnog i pokrajinskih. Dva delegata slao je Centralni sekretarijat žena komunista, četiri delegata SKOJ, a jednog Dječja grupa »Budućnost«.

Za delegate iz Slovenije odlučeno je da ih kolektivno uputi pokrajinsko rukovodstvo SDSJ(K) za Sloveniju.

Zaključeno je da mjesne organizacije delegatima osiguraju putne troškove do Vukovara, i dvije vrste dnevnica: za delegate sa stalnim mjesečnim prihodom i one koji ga nemaju. Prvi su imali dobiti 25 dinara dnevno, odnosno 100 dinara za sve dane Kongresa, a drugi 40 dinara dnevno, odnosno ukupno 160 dinara.

Preciziran je i dnevni red od osam točaka i referenti: 1. Otvaranje Kongresa, 2. Izvještaj sekretara, referent Filip Filipović, 3. Financijski izvještaj, referent Simo Marković, 4. Program Partije, referent Filip Filipović, 5. Politička situacija i taktika Partije, referenti Živko Topalović i Živko Jovanović, 6. Partijski statut, nije određen referent, 7. Izbor CPV, 8. Pitanja i prijedlozi. ⁵

³ Iz Partije. Svim organizacijama, *Radnička straža*, glasilo Socijalističke Radničke Partije (Komunisti) i Rad. Sind. vijeća za Vukovar, Vukovar, 8. svibnja 1920.

⁴ *Radnička straža*, Vukovar, 5. lipnja 1920.

⁵ *Radnička straža*, Vukovar, 12. lipnja 1920.

3.

Vukovarska mjesna organizacija SRPJ(K) bila je domaćin Kongresa i stoga je treba pobliže upoznati. Bila je svakako jedna od većih partijskih organizacija, ali mnogo je važnije da je bila i jedna od onih koje su se odlikovale vrlo razgranatom djelatnošću i da je imala unutarnju strukturu organizacije koja ju je činila vrlo mobilnom i akciono sposobnom. Izdavala je i svoj list, spomenutu »Radničku stražu«, koja je izlazila od 1. svibnja 1919. do 24. prosinca 1920. Tako su na njezinim stranicama ostali zabilježeni mnogi podaci o raznovrsnom i bogatom radu vukovarskih komunista. U povodu petomjesečnog postojanja i rada SRPJ(K) u uvodniku »Radničke straže«, objavljenom pod naslovom »Šta da se radi?«, nalazimo vrlo zanimljive misli o teorijskom radu i organizacijskom pitanju, koje pokazuju da su u vukovarskoj organizaciji djelovali komunisti s dubokim poznavanjem osnovnih zadataka i problema razvoja prave komunističke partije. To nas ne smije čuditi jer su u Vukovaru djelovala dva povratnika iz Sovjetske Rusije — Jovan Šipoš i Stjepan Supanc, koji su se tamo i pripremali da pridolesu izgradnji komunističke partije u svojoj domovini. Obojicu je u Jugoslaviju uputilo rukovodstvo Jugoslavenske komunističke grupe pri RKP(b). Jovan Šipoš pripadao je grupi osnivača Jugoslavenskog revolucionarnog komunističkog saveza »Pelagić«, popularnije zvanog »pelagićevci«. Ta je organizacija djelovala i legalno, u Vojvodini, i ilegalno, u ostalim dijelovima zemlje, s organizacijom koja je po obilježjima strukture bila komunistička jer joj je organizacijski uzor bila RKP(b). Svi ti podaci navode na zaključak da su i u vukovarsku organizaciju bile neposredno prenošene ideje o komunističkoj idejnoj i teorijskoj orijentaciji i organizaciji. Zato ne začuđuje da u pisanju »Radničke straže« nalazimo tonove koji se ne osjećaju i u ostalim glasilima pokrajinske organizacije SRPJ(K) u Hrvatskoj i Slavoniji.

U već spomenutom uvodniku »Šta da se radi?«, koji i naslovom asocira na Lenjina, zabilježene su ocjene Kongresa ujedinjenja na kojem su »samo oni redovi proletarijata ušli u našu partiju, koji u nju spadaju, a to će reći: koji su se zakleli, da će se boriti za socijalizam, protiv kapitalizma«. Posebno je zanimljivo upozorenje da treba obratiti pažnju na dvije oblasti partijskog djelovanja koje su bile zapuštene stoga što je »najpre trebalo spasiti glavu, pravo na život, da bismo se dalje mogli razvijati«. Ta su dva područja »organizovanje naše Partije« i »teorijsko bistrenje pojmova u našim redovima«. O njima se kaže: »Ne napuštajući ni na trenutak klasni rat, koji mi svaki dan, svaki čas i na svakom koraku moramo da vodimo, mi moramo da veliki deo naših fizičkih, intelektualnih i materijalnih snaga bacimo na organizaciju naše Partije i na prosvećivanje naših redova.«

Zato »organizacionu mrežu moramo proširiti do u najzapuštenije krajeve, po gradovima, palankama, selima, svuda gde ima socijalno i politički potlačenih«. Potreba teorijskog rada obrazložena je zadatkom da se pridobivene mase zadrži a njihovu borbu usmjerava na ispravni put a za to treba »njihov klasni i revolucionarni osećaj popuniti teorijskim saznanjem«. Citirat ćemo i zaključni dio: »Organizujući se i teorijski raspravljajući, mi ćemo u svakodnevnom klasnom rvanju u čitavom svetu i u

nas moći videti, koji je oblik organizacije najsposobniji, koje je gledište najispravnije. *Sjediniti klasni osećaj sa teorijskim ravnanjem, praksu kontrolisati teorijom i teoriju praksom, od naših organizacija stvoriti bram u kome ćemo se spremati, učiti, sporazumevati, pa ako bude potrebno, i boriti za to i oko toga kako ćemo što pre i što bolje pobediti* — to je odgovor na pitanje šta da se radi.⁶

U skladu s takvim pogledima mjesna je organizacija dobila novu strukturu. Grad je podijeljen u deset rajona a svaki rajon bio je jedna jedinica mjesne organizacije. U rajonima su izvršni organi bili rajonski odbori sastavljeni na delegatskom principu, na svakih deset članova Partije jedan član rajonskog odbora. Taj rajonski odbor »obdržava svoje sastanke i diskusione večeri, širi štampu i vrši agitaciju«, a svog najsposobnijeg člana delegira u mjesni izvršni odbor. Taj se sastoji od delegata rajona i dva stalna funkcionara, tajnika i blagajnika koje bira Glavna skupština. »Buržoazija će nas moći i u buduće zatvarati, ali dok ne zatvori i posljednjega proletera, neće moći onemogućiti revolucionarni rad našeg pokreta.«⁷

Kako Statut SRPJ(K) nije uopće sadržavao propise o strukturi organizacija nižih od pokrajinske, pa je stoga ta struktura ostala ista kao i prije Kongresa, vukovarski komunisti nisu mogli naći u njemu organizacioni model za svoje potrebe. U Hrvatskoj i Slavoniji veće mjesne organizacije dijelile su se na sekcije po strukama. Izvjesni uzor mogao je biti Statut Ruske socijaldemokratske radničke partije (boljševika) iz 1917. godine u kojem se rajonske organizacije spominju kao više teritorijalne jedinice u koje se udružuju osnovne partijske organizacije. Statut RKP(b) iz prosinca 1919. ima rajon ali kao organizacionu jedinicu između ćelije i općinske, odnosno gradske organizacije. Strukturu RKP(b) poznavali su kao članovi njezine Jugoslavenske komunističke grupe i Supanc i Šipoš, pa su upravo oni mogli dati poticaj za reorganizaciju Mjesne organizacije SRPJ(K) u Vukovaru. Ta je reorganizacija uvela veću povezanost članova koji su najaktivnije djelovali na razini manjih jedinica u svom rajonu, pa prema tome nisu bili samo slabo povezani pripadnici masovne teritorijalne organizacije, kao što je bio slučaj u većim mjesnim organizacijama SRPJ(K). U toj reorganizaciji vukovarske mjesne organizacije naziru se tendencije da se ostvare određeni elementi organizacijske strukture komunističke partije i zato je ona imala i organizacijske pretpostavke za svoj uspješan razvoj i djelovanje. Po tome je bila izuzetak u masi mjesnih organizacija s nepromijenjenom, socijaldemokratskom organizacijskom strukturom i funkcionalnim a ne teritorijalnim sekcijama. U »Radničkoj straži« nalazimo mnoge podatke o tome kako funkcionira nova organizacija, pozive na rajonske sastanke koje upućuju članovima rajonski odbori, obavijesti za rajonske delegate, njihova imena, popis priloga za izborni fond po rajonima i sl. Stoga su mogli sa zadovoljstvom konstatirati »da je Vukovar tako dobro organizovan, da je naša partija u stanju za pol dana podignuti na noge sve svoje članove. Bez ikakvih

⁶ *Radnička straža*, Vukovar, 5. listopada 1919.

⁷ *Radnička straža*, Vukovar, 19. listopada 1919.

letaka, uspjelo nam je da za pol dana putem svojih rajonskih delegata sakupimo sve svoje članove».⁸

Uz tako jaku i dobro organiziranu mjesnu organizaciju moglo se poduzeti organizacijsko učvršćenje seoskih organizacija u vukovarskom kotaru, u ožujku 1920. Bilo je 14 seoskih organizacija i svaka od njih delegirala je po jednog predstavnika u kotarsko vijeće seoskih organizacija, koje zovu i Selsko vijeće ili Selsko kotarsko vijeće. Vijeće je biralo Izvršni odbor kojemu je tajnik bio upravo Jovan Šipoš. Treba upozoriti na još jedan značajan podatak — tu se govori o »Komunističkoj partiji« i tim se već anticipira novo ime koje će ona dobiti na Kongresu. Opređeljenje za organizirani rad na selu također je potvrda da je u idejnom sukobu komunista i centrista u SRPJ(K), vukovarska organizacija bila na liniji komunista. Jer, oni su organizirali seljake stoga što i seljaštvo ima svoje zadatke u »revolucionarnoj borbi protiv kapitalizma«, ističući »važnost centralizacije selskih organizacija«.

Tako snažna partijska organizacija kao što je bila vukovarska zaista se mogla s punom odgovornošću prihvatiti zadatka da bude domaćin toga partijskog Kongresa. Sudeći po broju delegata koje je izabrala za Kongres, a tih je bilo devet, Mjesna organizacija SRPJ(K) u Vukovaru imala je oko 1500 članova. Kao što je već rečeno, na 300 članova birala su se tri delegata a na svakih 200 daljnjih — jedan. Tako bi prva tri delegata zastupala 300 članova a od preostalih šest svaki po 200, što bi bilo 1500 članova. U taj broj nisu ulazili delegati seoskih organizacija jer su ih one birale po istom ključu u svome Selskom vijeću.

Vukovarska mjesna organizacija na svojoj je izbornoj skupštini izglasala i posebnu rezoluciju kao direktivu za svoje delegate. Tu su, podržavši potpuno uvodno izlaganje Jovana Šipoša, članovi Partije izrazili svoje opredjeljenje za komunističku, a protiv centrističke struje. Između ostalog u rezoluciji su zabilježili: »Partijsko ime treba također promijeniti, jer je njezino dosadašnje ime potpuno centrumaško; otsada naša Partija mora da se zove: Komunistička Partija Jugoslavije.«⁹

Nesumnjivo je da je tako dobrom radu vukovarske organizacije pridonosilo i to što je posjedovala jedan od najljepših i najvećih radničkih domova, zgradu nekadašnjeg hotela koja je otkupljena zadružnim ulozima i zajmom. Bila je konstituirana i Zadruga »Radnički dom«, ravnateljstvo koje vodilo je poslove oko vrlo razgranatih funkcija zgrade. U velikoj dvorani održavani su sastanci i predavanja, priredbe i koncerti i redovite kino-predstave. Dio prostora davan je u zakup da bi se namicala sredstva za spomenute funkcije doma u kojem su svoje prostorije imale i partijska i sindikalna organizacija.

Neposrednim pripremama za Kongres rukovodio je Odbor za pripremu kongresa koji je u prilogu »Radnicima komunistima Vukovara« poručio: »Vukovarski proletarijat imat će čast da u svojoj sredini vidi i pozdravi predstavnike Radnika i Seljaka Komunistu iz cele Jugoslavije. Na 20. juna održat će se u Vukovaru Kongres Socijalističke Radničke Partije

⁸ *Radnička straža*, Vukovar, 7. prosinca 1919.

⁹ *Radnička straža*, Vukovar, 19. lipnja 1920.

Jugoslavije (Komunista). Na Kongres dolazi nekoliko stotina delegata. Naša je dužnost da naše drugove drugarski i komunistički dočekamo.«¹⁰ Odbor za pripremu Kongresa formirale su partijska i sindikalna organizacija, a zadatak mu je bio da osigura smještaj i prehranu delegata. Prehrana je organizirana zajednički a smještaj je bio u hotelu, gostionicama i po privatnim kućama, kod onih vukovarskih radnika i komunista kojima je to bilo moguće. Stjepan Supanc je za lakše snalaženje delegata izradio i plan grada, a izvršene su i sve pripreme u samom Radničkom domu. Za rad i sigurnost delegata brinule su posebne »crvene straže« na poznatom principu radničke samoobrane i samozaštite. Svim delegatima priređen je svečani doček a najveća takva manifestacija održana je u pristaništu prilikom dolaska broda s delegatima iz Beograda, istočne Srbije, Banata i Novog Sada.

Dan uoči Kongresa 19. lipnja u »Radničkoj straži« objavljen je pozdravni proglas delegatima pod naslovom: »Zdravo drugovi!« Cenzura je brisala pojedine odlomke, ali je ostao neokrnjen smisao poruke vukovarskog proletarijata i njegov borbeni duh i komunističko opredjeljenje na temelju kojega se od delegata zahtijeva »da na osnovu iskustva iz dosadašnjeg rada a u duhu *Komunističke internacionale* udare temelje beskompromisnoj, čistoj *Komunističkoj Partiji*, i da dadu jasne i nedvornne *direktive za daljnji rad Partije*«. Na kraju su ove riječi tople, proletherske dobrodošlice: »Očekujući, da će Kongres doneti željene rezultate, Vukovarski proletarijat prima delegate u svojoj sredini pun ljubavi i oduševljenja za djelo Revolucije i pozdravlja ih: Zdravo, drugovi!«¹¹

4.

S obzirom na atmosferu razdraganog oduševljenja kojim je vukovarski proletarijat prihvaćao delegate a partijska organizacija činila sve da osigura najbolje uvjete za rad Kongresa, još se jače kao kontrast ističe ponašanje druge strane — građanskog Vukovara i državne vlasti.

Ministar unutrašnjih dela Ljubomir Davidović odobrio je održavanje Kongresa 3. lipnja. O toj je odluci obavijestio i bana Hrvatske i Slavonije ističući da je to učinio uz uvjet da ne bude održan i sindikalni kongres. Odredio je da se Kongres mora održavati u zatvorenim prostorijama a prisustvovati mogu samo »ovlašteni izaslanici« to jest — delegati.¹² Ministar je odredio da se za osiguranje reda u dane Kongresa u Vukovar uputi pedeset žandara i dvije čete vojnika.¹³ To je očigledno bio odgovor na vapaj vukovarskog gradonačelnika Radoševića koji je u ime građanstva u telegramu od 22. V 1920. zatražio da se zbog opasnosti po red i mir zabrani održavanje komunističkog kongresa.¹⁴ Ministar Davidović još

¹⁰ *Radnička straža*, Vukovar, 5. lipnja 1920.

¹¹ Izvor kao i u nap. 9.

¹² Drugi kongres, n. dj., str. 486.

¹³ Isto.

¹⁴ Isto, str. 484.

jednom je — 8. VI 1920 — brzojavio u Zagreb da je kongres u Vukovaru odobren i da stoga ne smije biti ometano njegovo održavanje.

Vidimo da su vlasti djelovale iz tri centra — ministar unutrašnjih poslova u ime vlade iz Beograda, ban i Zemaljska vlada iz Zagreba, te gradonačelnik i veliki župan Županije srijemske i grada Zemuna iz Vukovara.

Veliki župan Vidoje Mišović je 29. lipnja 1920. obavijestio ministra unutrašnjih poslova o toku Kongresa šaljući kao prilog izvještaj svojih komesara. On kaže da je u smislu rješenja od 3. lipnja »blagovremeno poduzeo sve potrebne mere za održavanje tog kongresa«, pa je za »komesare — poverenike pri kongresu« odredio 19. VI 1920. Gligorija A. Popovića, komesara pri željezničkoj stanici u Vinkovcima i Đorđa Maletića, kotarskog predstojnika na službi pri županiji. Podsjeća pri tome da mu je taj »postupak Gospodin Ministar pre toga bio odobrio«.¹⁵

Da bismo objasnili prisutnost povjerenika, odnosno komesara, koji su kao ovlašteni predstavnici vlasti prisustvovali Kongresu, moramo se podsjetiti na stari zakon iz XIX stoljeća. To nam je potrebno stoga što Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno Kraljevina Jugoslavija nema unificirano zakonodavstvo, već na pojedinim pravnim područjima u zemlji važe i zakoni naslijeđeni od država prethodnica. Tako je na dijelu nekadašnje »trojednice« — Kraljevina Hrvatske i Slavonije važno zakonodavstvo Hrvatskog sabora i ugarskog parlamenta, kao i jedinstveni zakoni Austro-Ugarske Monarhije. Takva situacija pružala je izvrsne mogućnosti da se kombinacijom zakona postigne što veći pritisak na komunistički pokret — i u vrijeme kad djeluje legalno, kao i onda kad je u ilegalnosti i izvan zakona. Ti zakoni pogadali su i sve legalne organizacije komunističkog pokreta. U Hrvatskoj i Slavoniji najčešće je primjenjivan »Kazneni zakon o zločinstvima, prestupcima i prekršajima od 27. svibnja 1852.« i »Zakon od 14. siječnja 1875. o pravu sakupljati se«.¹⁶ U vrijeme revolucionarnih previranja i seljačkih pobuna i nemira ban Hrvatske i Slavonije uvodio je prijeku sud i suspendirao spomenuti zakon koji je regulirao održavanje svih vrsta javnih skupova na temelju njegova člana 19. koji mu je davao takve ovlasti. U tom zakonu nalaze se odredbe na temelju kojih je veliki župan Mišović mogao na Vukovarski kongres poslati povjerenike vlasti. Po članu 12. spomenutog zakona: »Nadležno poglavarstvo vlastno je izaslati u skupštinu povjerenika ili više njih. Povjerenikom ima se u skupštini osigurati po želji jim pristojno mjesto; na njihov zahtjev imaju se obavijestiti o osobah govornikah i predložiteljah.« A član 16. objašnjava: »Gdjegod je u ovom zakonu rieč o poglavarstvu, razumijeva se za skupštinu pod vedrim nebom u županiji podžupan, a za skupštine u zatvorenih prostorijah kotarski sudac onoga kotara, u kojemu će se držati skupština.« Kakve su bile ovlasti komesara prisutnih Kongresu objašnjavaju dva člana. U članu 6. kaže se: »Dužno je poglavarstvo zabraniti skupštinu, kojoj je svrha u oprijeci sa kaznenim zakonom ili koja je pogibeljna javnoj sigur-

¹⁵ Isto, str. 490.

¹⁶ Priručnik za političku upravnu službu u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji. Uredio Milan Smrekar, knj. II, s. a.; Kazneni zakon o zločinstvima, prestupcima i prekršajima od 27. svibnja 1852. sa zakoni od 17. svibnja 1875. o porabi tiska, o sastavljanju porotničkih imenika i o kaznenom postupku u poslovima tiskovnih Zakona. Uredio dr Josip Šilović, Zagreb 1921.

nosti ili postojećim propisom.« A u članu 13: »Isto tako ima vladin povjerenik, ili ako takov nebi bio izaslan, oblast raspustiti i zakonito sakupljenu skupštinu, ako se u njoj što protuzakonito dogodi ili ako skupština postane pogibeljna za javni poredak.«

Vukovarski kongres je prema tome bio po zakonu skupština u zatvorenim prostorijama i uz prisutnost pozvanih osoba. To potvrđuje i formulacija u izvještaju samih komesara koji pišu da je »kongres održan u zatvorenoj sali 'Radničkog Doma' i istome su prisustvovali samo delegati sa propisanim punomoćjima«.

Kad čitamo te zakonske propise koji su već u XIX stoljeću imali funkciju da ograničavaju, odnosno onemogućavaju javne skupove organiziranog socijalističkog radništva, a na području Hrvatske i Slavonije s jednakom su pedanterijom primjenjivani i u novoj državi protiv poleta komunističkog pokreta, postaje nam jasnije kako su i u doba potpune legalnosti komunističkih organizacija vlasti raspolagale mogućnostima raznovrsnog pritiska i čak onemogućavanja njihove javne djelatnosti. To se posebno odnosi na pokrajine koje su bile u sastavu Austro-Ugarske Monarhije. Možda upravo u tim zakonskim mogućnostima za ometanje skupova treba tražiti razlog da je održavanje Kongresa dozvoljeno na području gdje su se mogle primijeniti, i tako Kongres imati pod punom kontrolom. Sve to nam jako mnogo govori o atmosferi u kojoj su se komunisti na svom Kongresu borili za programsko i organizaciono definiranje svoje partije.

Poslije više od trideset godina bili su pronađeni originalni listići s bilješkama vladinih komesara. Nešto od zaprepaštenja koje je prisutnost komesara stvorila među komunistima koji su dolazili iz Srbije, gdje je zakonodavstvo u cjelini bilo liberalnije, izrazio je Moša Pijade pišući o listićima Istorijskom odjeljenju CK SKJ 12. V 1956: »Kad su delegati već bili na okupu, policija je postavila zahtev da dva njena predstavnika prisustvuju radu kongresa, inače kongres neće biti dopušten. Pošto nije bilo drugog izlaza, dopušteno je dvojici policijskih činovnika da prisustvuju kongresu.« M. Pijade zove komesare i »policajci« jer mu nije bio jasan njihov zakonski položaj povjerenika županijske uprave — a ne redarstva koji su na osnovi odobrenja ministra bili na određeni način i predstavnici vlade. Stoga ih literatura i naziva — vladini komesari.

Veoma je zanimljiva ova ocjena komesara, koja ocrtava i osnovnu atmosferu na Kongresu: »Za sve vreme trajanja od strane učesnika nije prekršen nijedan zakonski propis sem što je u nekoliko mahova dolazilo do vrlo žučne i duge diskusije i lične prepirke praćene velikom grajom prisutnih.«

5.

Kongres je počeo s radom 20. lipnja 1920. u deset sati prije podne pjevanjem Internacionale. Prisustvovala su mu 374 delegata i gosti. Prema izvještaju verifikacionog odbora — pokrajinske su organizacije bile zastupljene ovako: Srbija s Makedonijom 134 delegata na 14.931 člana,

Vojvodina 55 delegata na 8921 člana (iz Banata i Bačke), Hrvatska i Slavonija 91 delegat na 15.000 članova, Dalmacija 3 delegata na 2092 člana, Slovenija 21 delegat na 11.790 članova, Bosna i Hercegovina i Crna Gora 37 delegata na 7424 člana i 33 člana centralnog partijskog i sindikalnog rukovodstva.¹⁷

Kongres je otvorio i prvoj plenarnoj sjednici predsjedavao Sreten Jakšić. Odmah na početku pozdravio je slovenske delegate ovim riječima: »Pre godinu dana, na Uskršnjem Kongresu, proklamovano je ujedinjenje jugoslovenskog proletarijata. Ali tada to ujedinjenje nije u potpunosti i realizovano: drugovi iz Slovenačke nisu nam bili prišli. Ove godine smo srećni da je ujedinjenje prošireno na celokupni jugoslovenski proletarijat i da se u našoj sredini nalaze i predstavnici slovenačkog proletarijata.«¹⁸

Jakšićev govor zanimljiv je i stoga što se on u pretkongresnim diskusijama opredijelio za liniju centra. Stoga mu govor ilustrira gledišta centrista u ovoj fazi kontroverzi s komunistima. Razlike između komunističke struje i struje centra još će se pojačati poslije Drugog kongresa Kominterne koji je pooštrio uvjete za prijem u zajednicu komunističkih partija, ili, kako su je rado nazivali, u svjetsku komunističku partiju, objavivši poznati 21 uvjet za prijem u Komunističku internacionalu. Kad govori o Trećoj internacionali, Jakšić se, kao i ostali centristi, zalaže za programsku platformu na kojoj je osnovana jer je ona tada okupljala sve protivnike socijalpatriotizma bez obzira na to koliko su bili daleko ili blisko od koncepcije komunističke orijentacije i organizacije.

U svom govoru Jakšić je o tom pitanju rekao: »Jugoslovenski proletarijat ujedinio se na platformi III Internationale. Ali za ovu godinu dana u našim redovima pojavila su se izvesna različita mišljenja o taktici naše Partije i dužnost je ovogodišnjeg Kongresa da to pitanje reši vodeći najstrožijeg računa o čuvanju jedinstva Partije.«¹⁹ Jakšić se zalagao za jedinstvo na početnoj, neizdiferenciranoj osnovi koja je omogućavala i centristička gledišta. Vladini su komesari zabilježili da je Jakšić o tom pitanju rekao i ovo: »Zadatak kongresa je: da načela treće internacionale budu impuls za dalji rad i da odredi akcioni program koji treba sprovesti u vremenu od ovoga do drugog kongresa.« Založio se za »jedinstvo partije po svaku cenu. Treba stvoriti jednu modernu jaku partiju«.²⁰ Tako je i svojim pozdravnim govorom podsjetio na razlike koje su se ispoljile između Prvog i Drugog kongresa i koje su upravo u Vukovaru dovele do oštrog idejnog razgraničenja ljevice i centra.

Jakšić je u svom govoru osudio politiku jugoslavenske države kao reakcionarnu, jer se u tome oslanja na najreakcionarnije države. Stoga Kon-

¹⁷ Drugi kongres, n. dj., str. 605. Određeni nerazmjer između broja članova Partije u pokrajinama i broja delegata koji ih zastupaju proizlazi očito iz toga što je ključ za izbor delegata predviđao da svaka organizacija bude zastupljena na Kongresu. Stoga su i one najmanje imale pravo na jednog delegata po kriteriju — 1 delegat na organizaciju do 100 članova bez obzira imaju li one 5, 10 ili 90 članova. Čini se također da su tu veće organizacije lošije prolazile od malih, jer je jednog delegata donosilo tek svakih sto članova iznad osnovnog ključa.

¹⁸ Drugi kongres, n. dj., str. 151.

¹⁹ Isto.

²⁰ Isto, str. 494.

gres treba da zahtijeva zaključenje mira sa Sovjetskom Rusijom. Istodobno treba da oštro protestira protiv bijelog terora u Mađarskoj. Kao dio internacionalnog proletarijata i »jugoslovenski proletarijat okupljen pod komunističku zastavu« mora objaviti bojkot Hortijeve Mađarske. Jakšić je na kraju svog govora uputio »toplo komunističko pozdravlje proletarijatu Sovjetske Rusije, koji je blagodareći svojim gigantskim naporima uspeo odbraniti rusku revoluciju i njene tekovine od celokupnog reakcionarnog i kotrarevolucionarnog kapitalističkog sveta, i ostalom proletarijatu okupljenom u III Internacionali«. ²¹ Vladini komesari zabilježili su i da je Jakšić, otvarajući kongres u ime Centralnog partijskog vijeća, zamolio da se klikne »Živela treća internacionala« i »Živio proletarijat«. Zabilježili su i da je u ime vukovarke mjesne organizacije Kongres pozdravio Nikola Smoljanović.

U nastavku rada pročitani su pozdravni telegrami koje su Vukovarskom kongresu uputile komunističke partije Bugarske i Rumunjske a zatim su delegati Kongresa uputili pozdrave Sovjetskoj Rusiji, mađarskom proletarijatu i svojim drugovima žrtvama jugoslavenske reakcije: »Svima ovim žrtvama buržoaske udružene reakcije koja gazi sva prava i zakone prema komunistima — Kongres šalje toplo komunističko pozdravlje. Osuđujući najstrašnija nasilja vlasnika, Kongres zadaje vjeru da će produžiti putem, kojim je započeto i na kome su posijane mnoge žrtve — do slobode. Dolje sa jugoslavenskom buržoaskom reakcijom! Živjeli gonjeni drugovi komunisti! Živjela borba! Živio Komunistizam!« ²²

Na kraju prve plenarne sjednice izabran je verifikacioni odbor u sastavu: Vlada Marković, Negoslav Ilić, Jakov Lastrić, Gejza Brudniak, Aleksandar Tajkov i Viktor Koleča. ²³

Na drugoj, poslijepodnevnoj plenarnoj sjednici najprije je Viktor Koleča izvijestio u ime verifikacionog odbora da su svi mandati ispravni i da su načelno prihvaćeni a detaljan izvještaj dat će kad se izrade spiskovi. Vladini komesari registrirali su i kratku ali oštru debatu oko ispravnosti nekih mandata, gdje je također došla do izražaja netrpeljivost između centrista i ljevičara. Predsjednik verifikacionog odbora Koleča zatražio je prekid debate i tada je izvještaj odbora o ispravnosti mandata prihvaćen.

Zatim je uslijedilo konstituiranje predsjedništva i radnih tijela Kongresa. Za predsjednika Kongresa bili su izabrani: Pavle Pavlović za Srbiju i Makedoniju, Jakov Lastrić za Bosnu i Hercegovinu, Aleksandar Tajkov za Hrvatsku i Slavoniju, Josip Petrić za Sloveniju i Obren Kosnić za Vojvodinu. Za sekretare Kongresa izabrani su: Miloš Trebinjac, Kamilo Horvatin, Lovro Klemenčić, Živorad Glasović, Đorđe Stanković i Stanićeva. Vođenje Kongresa potom je preuzeo A. Tajkov koji je pročitao konačni dnevni red i taj je usvojen.

Izabrane su i komisije za program, taktiku, statut, molbe i žalbe i prijedloge. Međutim, nakon usvajanja prijedloga Sime Markovića da svaki delegat može sudjelovati u radu komisija, iznoseći svoja mišljenja, izja-

²¹ Isto, str. 151—152.

²² Isto, str. 148—150.

²³ Isto, str. 152.

vili su Delić, Bornemissa, Brudniak i njihovi sumišljenici iz hrvatsko-slavonske pokrajinske organizacije koji su bili izabrani u komisije da neće sudjelovati u njihovu radu.²⁴

Nakon usvajanja poslovnika o radu Kongresa prešlo se na prvu točku dnevnog reda — podnošenje izvještaja o radu i razvoju cjelokupne Partije (F. Filipović), te o radu pokrajinskih organizacija (Vojvodina — Marković, Bosna i Hercegovina i Crna Gora — S. Jakšić, Srbija i Makedonija — F. Filipović, Dalmacija — Filipović, umjesto delegata iz te pokrajine koji su bili u zatvoru, G. Brudniak i V. Bornemissa za Hrvatsku i Slavoniju, a M. Lemež za Sloveniju). Izvještaji su podnošeni toga dana i 21. VI ujutro na trećoj plenarnoj sjednici. Podneseni su i prihvaćeni izvještaji o štampi, partijskoj blagajni i financijskoj kontroli.

Drugog dana na Kongres su prispjela još dva delegata iz Slovenije, Anton Metarnik, šumski radnik iz Guštanja u Koruškoj, i Jože Nachtigall, željezničar iz Maribora. Oni su pozdravili Kongres i izvjestili o svojim organizacijama. Metarnik (kojeg i novinski izvještaji pogrešno bilježe kao Meternika) u svom je govoru istakao da je »koruški proletarijat do sada i suviše malo poznao jugoslavenski a naročito srpski proletarijat, zbog toga on i nije do sada prišao njemu. Međutim, sada, posle ovoga Kongresa mi ćemo se potpuno upoznati i mi ćemo se svi sliti u jednu nerazdvojnu celinu«.²⁵ Nachtigall je govorio o želji mariborskog proletarijata za ujedinjenjem s ostalim drugovima, upozorivši na borbu komunista s desničarima u svojoj pokrajini.

Na kraju ove, treće, plenarne sjednice podnesen je i detaljni izvještaj verifikacionog odbora i pročitana imena 374 delegata, koja na žalost nisu zabilježena u izvještajima sa Kongresa, a taj je popis izgubljen. Komesari su za sebe zabilježili broj delegata po pokrajinama, kao i onih koji su imali status delegata po članstvu u rukovodećim organima Partije i sindikata. Oni nisu uopće uz Srbiju posebno zabilježili Makedoniju.

Istog dana poslije podne na četvrtoj sjednici plenuma zaključeno je na prijedlog Luke Pavičevića da se diskusija o izvještajima vodi uz raspravu o programu, akcionom programu i statutu, kako bi se omogućilo komisijama da odmah počnu s radom. Većina se izjasnila za njegov prijedlog i stoga je rad nastavljen u komisijama. Prije toga je usvojen prijedlog da se o progonima pokreta i nezakonitim postupcima vlasti prikupe podaci i dostave drugim »bratskim partijama«, kako bi u svojoj štampi izrazile »moralni protest« protiv stanja u Jugoslaviji.

Prema izvještaju komisije za program, koji je plenumu podnio Simo Miljuš, komisija je, uz neke izmjene, prihvatila prijedlog programa F. Filipovića, a odbacila prijedlog deklaracije Dragiše Lapčevića. Stoga je Filipović na plenumu referirao u ime većine u komisiji, a Lapčević u ime manjine, jer su za njegov prijedlog glasala samo dva njezina člana. Filipović je u izlaganju o programu najprije obrazložio potrebu donošenja novog programa i njegovu teorijsku osnovu. Zato je podsjetio na to da se partijski programi i manifesti donose na početku svakoga novog revolucionarnog razdoblja: »U početku buržoaske revolucije bio je

²⁴ Isto, str. 159—160.

²⁵ Isto, str. 161.

publikovan Komunistički manifest. Tada se komunizam nalazio tek u svome začetku. U doba buržoaske revolucije, kad su vođeni nacionalni ratovi za konsolidovanje buržoaske države, diktatura proletarijata nije bila jasno istaknuta ni u teoriji ni u praksi, proletarijat je igrao podređenu ulogu. U doba između buržoaske i proletherske revolucije mi smo imali Erfurtski program, koji je bio produkt mirnoga razvitka socijalizma, to je bio plod politike homogenog buržoaskog društva, kada se proletarijat razvijao i mobilisao u granicama nacionalne države.«²⁶ Filipović je zatim objasnio ocjene kapitalizma u Erfurtskom programu, donesene u doba kad se vjerovalo da će se kapitalizam »udaviti sam u sebi«. Istakao je da u tom programu nema definiranog odnosa proletherskog pokreta prema buržoaskoj državi, jer je obilježje toga programa upravo »nacionalna politika«. Da bi to objasnio rekao je: »Međunarodne akcije masa nisu bile takve da se moglo govoriti o manifestu međunarodne političke djelatnosti i o manifestu sviju partija. U samoj državi se vodila borba između buržoazije i proletarijata. Naš krajnji cilj bio je potisnut u pozadinu i kao rukovodna zvijezda sjajio je iz daleke budućnosti.«²⁷ Zatim slijede stavovi i ocjene koji pokazuju po čemu se komunistička struja u radničkom pokretu bitno razlikovala od desnice i centra. Za razliku od centrista, koji su u to vrijeme još za program revolucije, samo smatraju da se njen epicentar nalazi u najrazvijenijim evropskim zemljama, pa su stoga i skeptični prema teoriji i praksi pariške komune i ruskih proletherskih revolucija, a posebno oktobarske, komunisti svoj program revolucije u Jugoslaviji temelje upravo na tom iskustvu. Filipović je to u svom referatu ovako izrazio: »S pojavom svjetskog rata počinje velika svjetska ekonomska kriza. Kapital dostiže najvišu točku, počinje da opada, prestaje predstavljati silu koja organizuje; on postaje sila koja dezorganizuje i razrušava i s razvitkom svjetske ekonomske krize počinje svjetska proletherska revolucija.« Kako je to opet početak novoga revolucionarnog razdoblja, »sve partije donose nove programe u kojima se jasnije ističu rezultati pariške komune i ruske revolucije. Diktatura proletarijata ima određenu formu, formu sovjetske vlasti. To je iskustvo velike ruske revolucije i naš krajnji cilj počinje od tada da se ističe na prvom mjestu«. Obrazlažući dalje koncepcije komunista Filipović je upozorio da se one razlikuju od ocjena po kojima kapitalizmu treba pružiti mogućnost da se oporavi i razvije, stoga što komunisti, koristeći se sve većom revolucionarnošću proletherskih masa ali i drugih slojeva društva, žele krizu kapitalizma razriješiti revolucijom. On kaže: »Karakteristika novoga programa sastoji se u tome da se ko crveni konac provlači ideja, da treba uvlačiti nove društvene slojeve bez kojih revolucija ne može da pobijedi, ali svuda se naglašuje da vođa mora biti proletarijat.«²⁸

Dok je Filipovićev referat pozdravljen pljeskom, izlaganje D. Lapčevića izazivalo je negodovanje, a posebno njegov prijedlog da se osnovni dokumenti Kongresa daju na referendum članstvu jer ih delegati Kongresa — kao manjina — ne mogu donijeti. Osim što je omalovažavalo status Kongresa, kao delegatskog skupa predstavnika partijskih organizacija

²⁶ Isto, str. 162.

²⁷ Isto, str. 162—163.

²⁸ Isto, str. 163.

koje su ih izabrale i poslale, Lapčevićovo izlaganje pozivalo je na postupke koji nisu postojali kao praksa u dotadašnjem radu radničkih stranaka. Lapčević je u svom referatu rekao: »Donošenje partijskog programa i partijskih statuta je najvažnije delo svake partije. Za proletersku partiju može se kazati da je donošenje programa i statuta uslov ne samo za njeno biće nego i, što je najglavnije, uslov i za njen napredak i njen uspeh. Program daje ne samo definiciju cilja proleterske klase, nego ukazuje put kojim će proleterska klasa doći do svog cilja. Statut partije stvara partijsku organizaciju, takav partijski organizam koji će najbolje poslužiti za vođenje klasne borbe i uspešno ostvarenje ideala proletarijata.« Lapčević je stoga zatražio da o tome odlučuje članstvo neposredno, smatrajući da cijela partija »treba da bude sudija« i »faktor koji će stvoriti konačne zaključke«. Tom je izjavom izazvao negodovanje delegata ali je nastavio u istom stilu: »Drugovi! Sudbina partije ne treba da bude u rukama partijske uprave, ni delegata Kongresa, nego treba da leži u rukama širokih proleterskih masa.«²⁹ Lapčević je zahtijevao da se program i statut ne donesu na tom Kongresu, već na budućem redovnom ili izvanrednom nakon što projekte tih dokumenata prodiskutiraju sve organizacije. U zamjenu je predlagao prihvatanje svoje deklaracije koja u glavnim crtama bilježi principe, taktiku i organizaciju Partije.³⁰ Nakon što je pročitao tekst svoje deklaracije Lapčević je iznio još i ocjene koje dopunjuju njegovu koncepciju. Tako je rekao: »Imperijalizam, kao završna forma i završna faza u razvitku kapitalizma neminovno vodi ka diktaturi proletarijata. Ali proletarijat će uzeti vlast u ruke i zvesti svoju diktaturu ne kao odlučna manjina, nego kao većina za interese većine.« Suprotstavljajući Marxov i Engelsov program revolucije proletarijata Lenjinovom doprinosu tom programu, iako Lenjina ne spominje poimenično, Lapčević osuđuje savez proletarijata sa seljaštvom. On se zalaže za rad pomoću sindikata, štampe, agitacije i »na socijalne reforme radničke klase u sadašnjosti jer one osposobljuju radničku klasu za vođenje borbe da može izvesti svoje revolucionarno delo«. Na kraju gotovo kliče: »Što više fabrika, što više železnica, to će biti lakši prelaz u diktaturu proletarijata.«³¹

Bilježeći izlaganje D. Lapčevića vladini su komesari zabilježili i vrlo karakterističnu opasku: »Čita rezoluciju, koja se u glavnom oslanja na platformu druge internacionale.«³²

Lapčevićeva je deklaracija u prvom redu mješavina koncepcija Druge i Treće internacionale koje on objašnjava na *svoj način*. Tako u uvodu citira čuvena mjesta Marxovog predgovora za »Prilog kritici političke ekonomije«, ocjenu imperijalizma kao faze u razvoju kapitalizma koja je uvod u period socijalističke revolucije, proletarijat definira kao nosioca socijalističke revolucije, osuđuje ministerijalizam i oportunistički oporunizam, zalaže se za opće pravo glasa, jer daje slobodnog maha klasnoj borbi, za republi-

²⁹ Isto, str. 163—164.

³⁰ Usp. tekst programske deklaracije Dragiše Lapčevića, Drugi kongres, n. dj., str. 87—9.

³¹ Drugi kongres, n. dj., str. 165.

³² Isto, str. 500.

kansku formu države i parlamentarnu akciju. Lapčević priznaje proletarijatu »pravo na revoluciju« kao jedinstveno, stvarno i historijsko pravo koje »uslovljava proletersku diktaturu«, ali oštro osuđuje savez proletarijata s drugim klasama i slojevima: »Za ostvarenje svoga cilja proletarijat ne sme ulaziti ni u javne ni u tajne, ni u otvorene ni u prikrivene saveze, kompromise i kooperacije s klasama koje, po socijalnom položaju svome, predstavljaju srž ili periferije današnjeg poretka, kao ni s onim deklasiranim slojevima koji predstavljaju pasivni trulež najnižih redova staroga društva.« Sitni posjednici, ističe Lapčević, u gradu i na selu bune se protiv buržoazije samo zbog održanja svoga položaja i stoga su konzervativni a ne revolucionarni. Te misli Lapčević razrađuje i kad govori o funkciji proleterske partije, osuđujući savez proletarijata sa seljaštvom: »Proleterska partija je klasna partija, kao što je i oslobođenje radnika delo samih radnika. Revolucionarnu organizaciju radničke klase nipošto ne treba razvodnjavati velikim prilivom onih buržoaskih slojeva, kojima je i po njihovom socijalnom položaju i po njihovoj mutnoj ideologiji, krajnji cilj proleterske klase sasvim stran. To naročito važi za selo, u kome, s obzirom na intenzivnu proletarizaciju koja će uskoro nastati, treba socijalistički raditi, ali od kojega proletersku partiju treba čuvati, da jednoga dana u proleterskoj partiji selo ne postane nadmoćnije od proletarijata.«³³

Kako Lapčević definira subjektivne snage, koje bi objektivne uvjete za društveni prevrat uspješno iskoristile? To su sve vrste proleterskih organizacija — političke, sindikalne i kooperativne, koje moraju jačati i širiti proletersku štampu, »razvijati klasnu svest kod proletarijata, revolucionisati glave«. Lapčević se zalaže za socijalne reforme pomoću kojih se proletarijat »ne samo zaštićuje u sadašnjici, već se krepí i osposobljava za izvršenje svoga cilja«. On kaže: »Borbe za osvajanje socijalnih reformama uvlače najopširnije mase proleterske u naše redove, te se proleterskoj partiji pruža prilika da ih lakše zadobije za sebe i prevaspita za velike revolucionarne akcije.«³⁴

Nakon upoznavanja s nacrtom programa i Lapčevićevom deklaracijom otvorena je na plenumu načelna debata. Živko Jovanović podvrgao je oštroj kritici Lapčevićeva gledišta, suprotstavljajući im koncepciju komunističke ljevice. Podsjetio je na to da je još na Prvom kongresu odlučeno da se definitivni program pripremi za Drugi kongres, pa su u tom smislu i vođene debate u štampi koja je članstvo isto tako upoznavala i s načelima i pojedinim točkama novoga programa. Oštro je izrazio i osudu ponašanja Lapčevića i njegovih istomišljenika: »Drug Lapčević je naime, zajedno sa svojim jednomišljenicima, uopšte protiv toga da se donosi jedan maksimalni, komunistički program. I to je savršeno razumljivo. Takav program danas nameće obaveze, utiče na taktiku, stavlja Partiju pred zadatke jasne i određene. A ni te obaveze, ni tu taktiku, ni te zadatke drugovi sa desnice neće da prime. To se protivi njihovom shvatanju o ulozi naše Partije u jednoj revolucionarnoj situaciji. I boljeg dokaza za to ne treba tražiti no što je programatična deklaracija druga

³³ Isto, str. 89.

³⁴ Isto, str. 91.

Lapčevića. Njena sadržina pokazuje u isti mah i principijelne i taktičke razlike koje nas dijele. Ta deklaracija je takva da nema ni jedne komunističke partije koja bi je mogla namesto komunističkog programa danas usvojiti.«³⁵

Analizirajući Lapčevićevu deklaraciju Ž. Jovanović je ocijenio njegovo shvaćanje marksizma kao dogmatično. Podvrgao je kritici i Lapčevićevu tezu da samo većina naroda može osvojiti vlast i provesti diktaturu proletarijata, a kako u Jugoslaviji proletarijat ne čini većinu, ne može se govoriti o revoluciji i komunizmu. Ali, istakao je i misao koja pokazuje dobro poznavanje Lenjina: »Većina stanovništva nikad nije dizala revoluciju: nju je uvijek dizala svjesna manjina a većina se u toku borbe pridruživala i uspeh obezbeđivala.« Polemizirajući s Lapčevićevim tumačenjem Marxove teze da društvo sebi postavlja samo one zadatke koje može izvršiti — Jovanović je upozorio da upravo komunisti stoje na tom Marxovom gledištu: »Samo kao istinska komunistička i revolucionarna Partija koja računa sa životom a ne sa dogmatičnim formulama, mi na jedan mnogo stvarniji način ostajemo vjerni toj Marxovoj misli [...]« To je obrazložio stavom da u Jugoslaviji »revolucija i komunizam dolaze kao nametnuti životom«, jer kapitalizam nije kadar spasiti narod od bijede i društvo od propasti u koje ih je gurnuo imperijalistički rat. Izgradnja komunizma stoga će ići od »komunizma podele i potrošnje da bi se spasila egzistencija radnih masa« do »definitivnog komunizma« koji će se razvijati postupno i koji »u našoj zemlji ne možemo odmah pa ni za dugo vreme imati«. Jovanović je istakao da je to značenje citirane Marxove misli o zadacima koje društvo sebi postavlja a koji moraju biti takvi da ih može i izvršiti.³⁶

Živko Topalović u svojoj diskusiji suglasio se i s Filipovićevim prijedlogom programa ali i s Lapčevićevom deklaracijom. Izjasnio se za sovjete kao oblik vlasti jer je historijsko iskustvo pokazalo da »sovjeti moraju izaći na površinu i postati glavni faktor«. Ali Topalović je podržao Lapčevićevu tezu da su neozbiljni pokušaji revolucije dok se nema većina naroda za sobom, pozivajući se na Radeka i Lenjina. On je također zatražio da se odluka o programu Partije donese referendumom. Bio je pravi pripadnik centra, jer je načelno podržao projekt programa koji je podnio Filipović, dok je za Lapčevićevu rezoluciju smatrao kako je trebalo da je Lapčević predloži kao akcioni program.³⁷

Istog dana, 22. lipnja, na popodnevnoj sjednici plenuma nastavljena je diskusija o programu a centristička i komunistička grupa iz pokrajinske organizacije za Hrvatsku i Slavoniju oštro su se sukobile. Vladimir Čopić, tehnički sekretar Partije, pročitao je deklaraciju u ime 58 delegata iz Hrvatske i Slavonije kojom su osudili držanje svojih centrista »koji su bili birani u komisije po pojedinim točkama dnevnog reda, ali na sjednice komisija uopće ne dolaze i tako sabotiraju rad kongresa«. Pročitao je i imena svih potpisnika te deklaracije, no taj dokument također nije sačuvan. Na to je prvi reagirao M. Radošević: »Pošto nemam

³⁵ Isto, str. 166—167.

³⁶ Isto, str. 167—168.

³⁷ Isto, str. 169.

referendum masa, ne mogu zastupati njihovo mišljenje.« I Josip Ovčariček izjavio je da ne sudjeluje u radu komisije za statut stoga što u nju mogu dolaziti svi delegati i izražavati svoja mišljenja. Svetožar Delić izjavio je da nije sudjelovao u komisiji jer se nije složio s načinom rada kakav je predložio Simo Marković, pa je među njima došlo do polemike. Đuro Cvijić je na to objasnio da su se u pretkongresnim diskusijama, u partijskoj štampi i na godišnjoj skupštini zagrebačke organizacije ispoljila gledišta koja su »u svim najvažnijim točkama« iz osnove različita od prijedloga kongresnih dokumenata. Drugovi koji su zastupali ta gledišta sada na Kongresu šute, bojkotiraju rad komisija što je ogorčilo većinu delegata iz Hrvatske i Slavonije i stoga su i usvojili spomenutu deklaraciju.³⁸

U nastavku vrlo opsežne, oštre i žive debate o programu, u kojoj je govorilo i najviše delegata, Luka Pavićević podržao je Lapčevićeva gledišta smatrajući da bi Filipovićev prijedlog mogao biti usvojen da je sinoć proglašena sovjetska republika u Jugoslaviji: »Organizirani najamni proletarijat je avangarda revolucije i ako smo za preuzimanje vlasti putem revolucije a ne preko parlamenta onda nam ne trebaju široke, razne narodne mase. Prema Programu i Statutu koji se donošaju na ovome Kongresu mi ćemo u buduću imati partiju sitnih sopstvenika i radničkog svijeta uopšte a ne jednu čistu proleterku partiju [...].«³⁹ Gledišta L. Pavićevića izazvala su oštro negodovanje većine, zatraženo je da mu se oduzme riječ i sjednica je nakratko morala biti prekinuta. Vladini su komesari zabilježili kako je Pavićević rekao da će glasati protiv programa jer Filipović nije htio prihvatiti prijedlog da se partija zove radnička i jer u programu nema praktičnih zadataka.

Života Milojković, prvi govornik na poslijepodnevnoj sjednici, koji je zastupao komunistička gledišta, parafrazirao je zaključni stav Komunističkog manifesta kao odgovor zastupnicima teze da ne treba donositi takav program koji će vrijediti i poslije revolucije: »Komunisti su dužni da otvoreno kažu da hoće revoluciju. Komunisti su dužni da svojim programatičnim zahtevima izlaze pred narodne mase javno i otvoreno.« O prijedlogu programa Milojković je rekao: »Onima koji smatraju da se ovim programom može dovesti u pitanje jedinstvo jugoslovenskog proletarijata odgovaram da je donošenje i fiksiranje jednog komunističkog programa prvi uslov za jedinstvo jugoslovenskog proletarijata. Mi smo na prošlogodišnjem Kongresu stvorili duhovno jedinstvo jugoslovenskog proletarijata, a na ovome Kongresu ćemo izvršiti i organizaciono jedinstvo našega pokreta.«⁴⁰

U diskusiji, koja je trajala do devet sati navečer, Bogdan Krekić predložio je da se program i statut skinu s dnevnog reda: »Time nismo ništa izgubili, jer imamo prošlogodišnji program i statut pa ćemo se njima služiti. Mi ne možemo već sada da kažemo kako i šta mislimo činiti kad se učini revolucija.« Bio je i protiv promjene imena partije: »Ja sam ujedno i protiv menjanja imena u našoj Partiji, jer vidimo da je talijanska dru-

³⁸ Isto, str. 170—171.

³⁹ Isto, str. 172.

⁴⁰ Isto, str. 173.

garska partija i ako nosi u svome naslovu socijalistička ipak član III Komunističke Internacionalne.«⁴¹ Da bi učvrstio svoje centrističko stajalište Krekić je tražio analogije u drugih partija koje također još nisu bile jasno komunistički opredijeljene, a pripadale su Komunističkoj internacionali. To je pitanje riješeno na Drugom kongresu Kominterne usvajanjem uvjeta za prijem u Komunističku internacionalu (»Dvadeset jedan uslov«).

Milorad Marković govorio je o teškom položaju seljaka, upozoravajući da se radni narod na selu ne razlikuje od svojih drugova u gradu: »Taj seoski proletarijat živi od truda svoga rada kao i varoški. Kao što je trebalo mnogo da se prosveti klasno varoški proletarijat, tako treba da i danas klasno prosvetimo i osposobimo seljake, koji će biti varoškim radnicima desna ruka u borbi za ostvarenje komunizma.« Iako se u prvi mah čini da među seljacima ima najviše sitnih posjednika koji posjeduju »privatnu svojinu«, gotovo sve što proizvedu otimaju im lihvari, trgovci i država nametima i porezima. Stoga se Marković zalagao da Partija velik dio svoga rada prenese na selo »da prosvetimo i za komunizam pridobijemo najveći deo našeg naroda«.⁴²

Milan Nedić, za kojeg su vladini komesari ubilježili podatak da je profesor, jer su pažljivo bilježili sve titule, podržao je prijedlog programa i izrazio čuđenje za one »koji hoće da agituju za socijalnu revoluciju a govore da im ne treba program i na taj način ništa konkretnog u rukama nemaju«. Nedić je izrazio čuđenje nad nedoumicama oko prihvatanja novog programa: »Pošto je, kako svi velite, ovo čisto komunistički program i mi smo svi komunisti, onda je logično da ga moramo primiti.« Ocijenio je diktaturu kao sredstvo svake klase koja želi u svojim rukama zadržati političku i ekonomsku vlast: »Prema tome, i diktatura o kojoj je danas reč je diktatura proletarijata, a ne avantura proletarijata.« Pozdravio je i delegate iz Slovenije: »Radujem se što vidim među nama drugove iz Slovenačke, koji će s nama zajedno da rade na svetskoj Sovjetskoj Republici.«⁴³

Mojsije Zon, liječnik, centrist, složio se »sa duhom ovog projekta« ali ne i s formom kako je to rekao, istakavši i da ne odobrava i ne razumije promjenu imena Partije »sa socijalističkog na komunističko«. Obrazlagao je svoja gledišta u duhu koncepcija centra. Zon je rekao: »Ja ne primam onaj stav koji govori da nema nikakvog drugog izlaza nego revolucija.« Predlagao je »organizovanje proletarijata i osiguranje političkog upliva da proletarijat postane jedan jak politički faktor«. Nije se slagao ni s formiranjem crvene vojske, koja se po prijedlogu programa imala formirati kao aktivni dio narodne vojske i braniti tekovine revolucije.⁴⁴

Franjo Rezač, rudar, osudio je gledišta bosansko-hercegovačkih centrista jer »oni drugovi iz Bosne koji su govorili protiv programa a među njima i drug Zon, nisu tako ranije mislili kao danas«. Na iskustvu željezničarskog i ostalih štrajkova Rezač je upozoravao na slabosti sindikalne organiza-

⁴¹ Isto, str. 174.

⁴² Isto, str. 175.

⁴³ Isto.

⁴⁴ Isto, str. 176.

cije jer ne mari mnogo »za političku organizaciju i politički smisao štrajka«. Smatrao je da Partiji zbog toga treba »jasan politički program, a to je upravo onaj koji je predložio referent drug Filipović«. ⁴⁵

Milivoje Kaljević, zastupajući gledišta centra, zalagao se za duhovno jedinstvo Partije, smatrajući da se o socijalnoj revoluciji može govoriti samo ako za nju postoje objektivni i subjektivni uvjeti. Iako je smatrao da se »kapitalističko društvo nalazi u poslednjoj fazi svoga raspadanja« nije vidio uvjete za revoluciju u Jugoslaviji. Filipovićev prijedlog programa smatrao je za »maksimalni idejni program« i za »internacionalnu manifestaciju proletarijata«, pa se zalagao za donošenje i minimalnog programa koji bi bio za »praktično delovanje dok se nalazimo u okviru kapitalističkog društva«. ⁴⁶

U lepezi mišljenja koja su izricana u raspravi o programu vrlo su zanimljiva gledišta slovenskih delegata. Oni su u Vukovaru prvi put raspravljali o tako važnim pitanjima zajedno s predstavnicima drugih partijskih organizacija, a nisu sudjelovali ni u pretkongresnim raspravama, jer su tada tek formirali Socijalističnu delavsku stranku Jugoslavije (Komunistov) SDSJ(K). Stoga su svi s interesom očekivali njihove istupe u Vukovaru. O programu je govorio Milan Lemež na način koji je dao naslućivati da ga slovenska delegacija podržava. No ni u toj, kao ni u drugim delegacijama nije moglo biti jedinstvenih gledišta, jer su se pojedinci opredjeljivali ili za koncepcije komunista, ili centrista, i najmanji dio za koncepcije D. Lapčevića. Lemež je isticao da je industrijski proletarijat nosilac klasne svijesti i da se oko njega »giba sav komunistički pokret«. Izjavio je da su Slovenci došli da stvore duhovno i praktično jedinstvo pokreta. Po njemu proletarijat u Rusiji imao je sreću što su istodobno buknule tri revolucije, a dvojbeno je hoće li tako biti u srednjoj Evropi i u Jugoslaviji. Na kraju je rekao: »Mi stojimo na stanovištu čiste klasne borbe. Stoga ćemo glasati za predlog druga Lapčevića.« ⁴⁷ Vladini su komesari zabilježili da je Lemež ocijenio kako je ujedinjenje Slovenaca samo »formalno ali ne i konačno« a oni žele da se ostvari i to drugo. Stoga je Lemež smatrao da se program donosi prebrzo.

Kosta Novaković je, podržavajući Filipovićev prijedlog programa, citirao Lenjina i Engelsa — kad se već »bori citatima« — upozorivši na Engelsonu tezu iz 1888. godine da sve zemlje ne moraju prolaziti kroz razvojne faze kapitalizma kroz koje su prolazile zemlje zapadne Evrope. »To nam je pokazala i ruska revolucija, koja se takode izvršila na jedan revolucionarni marksistički način, iako Rusija nije prošla kroz sve faze kapitalizma.« Na kraju je dodao da će Partija ostati i dalje »partija radnička, partija radnog naroda i ako ona nosi ime komunistička«. ⁴⁸

Sima Marković pokušao je rezimirati diskusiju i definirati tendencije, odnosno idejne pravce koji su u njoj došli do izražaja. Ujedno je upozorio da se diskusija vodila i o pitanjima koja se tiču definiranja partijske taktike i ne nalaze se u teorijskom programu. On je o predloženom projektu

⁴⁵ Isto, str. 176—177.

⁴⁶ Isto, str. 177.

⁴⁷ Isto.

⁴⁸ Isto, str. 177—178.

programa rekao da »sadrži osnovne principe našeg shvatanja i naše borbe u duhu Treće Internacionale«. Za Lapčevićevu deklaraciju rekao je da je »čedo Druge Internacionale, jer se drug Lapčević potpuno nalazi u predratnoj socijaldemokratskoj ideologiji«, a centriste je ocijenio ovako:

»Ima, međutim, drugova koji vele da usvajaju princip sovjetske vlasti, da usvajaju i teorijsku platformu Treće Internacionale, ali pri tom čine takve rezerve, naročito kad treba preći od reči na dela, da se oni, i pored sve njihove želje, nikako ne mogu ubrajati u komuniste. Predstavnik te grupe jeste drug Topalović.« Vrlo je zanimljiv dio Markovićeve diskusije u kojoj polemizira s Lemežom: »Kad drug Lemež tvrdi da industrijski proletarijat ima prvu ulogu u socijalnoj revoluciji on ima puno pravo. Ali je drug Lemež zaboravio da kaže da je za to potrebno da taj industrijski proletarijat bude komunistički. Samim tim što je on industrijski nije još ništa rečeno. U Nemačkoj industrijski proletarijat čini ogromnu većinu, u Rusiji ga ima svega 30%. Mi se radujemo pristupu slovenačkog industrijskog proletarijata, ali mu nećemo činiti nikakve principijelne koncesije zato što je on industrijski, nego ćemo učiniti sve sa svoje strane da on što pre postane komunistički. A kad on postane komunistički, onda će mu nesumnjivo pripasti vođstvo i u Komunističkoj partiji i u Komunističkoj Revoluciji.« Sima Marković je ocijenio na kraju svoje diskusije da su se na Kongresu ispoljile tri idejne tendencije — komunistička, centrumaška i socijaldemokratska.⁴⁹

Dragiša Lapčević izjavio je da je svoju programsku deklaraciju predložio »da bi se jednom u historiji videlo da je on ispravno gledao na stvar«. Stoga ne želi da se o njoj glasa i povlači je.⁵⁰

Prigodom glasanja, koje su zabilježili vladini komesari, program je prihvaćen sa »oko 300 protiv 74« glasa uz malu izmjenu »petog člana« (odjeljka).⁵¹ Prijedlog da se o programu članstvo izjasni referendumom također je odbijen većinom glasova.

Na osmoj plenarnoj sjednici, 23. lipnja do podne, bio je na dnevnom redu prijedlog Rezolucije o političkoj situaciji i taktici. Komisija je predložila dva referenta — Živka Jovanovića i Živka Topalovića (a i u objavi dnevnog reda Kongresa bila su predviđena ta dvojica).

Živko Jovanović obrazložio je da partijska akcija i taktika stoje u nerazdvojnoj vezi s teorijskim programom koji je prethodnog dana usvojen. »I kad ste, drugovi, primili komunistički Program, vi se ne možete zastaviti na tome i taj program obesiti kao ikonu Partije. Jedna živa, istinski revolucionarna i komunistička Partija mora svoje akcije i svoju taktiku podesiti tako, kako će i ostvarenje toga programa biti obezbeđeno, kako će taj program biti stvarnost koju usvajamo, a ne ikona u koju gledamo. To mora biti jedan živi program jedne žive komunističke partije.« Vrlo je značajna i ova Jovanovićeva ocjena: »Jer ova Partija nije bila čisto komunistička i jer je istorijski zadatak baš ovog Kongresa da joj te čisto komunističke temelje udari.« Neprestano je upozoravao da su zadaci iz programa koji je usvojen, a pogotovu definiranje partijske tak-

⁴⁹ Isto, str. 178—180.

⁵⁰ *Novi svijet*, Zagreb, 31. srpnja 1920.

⁵¹ Drugi kongres, n. dj., str. 506.

tike, veoma aktualni — jer je polazio od ocjene da se kapitalizam nalazi u totalnoj krizi: »U takvoj situaciji, maksimalni program, osvojenje vlasti nije naš daleki san nego zadatak vremena u kojem živimo.« Iz tako definiranoga teorijskog programa Jovanović je izvodio akcione zadatke Partije u Jugoslaviji jer se, razumljivo, ocjena o krizi kapitalizma odnosila i na našu zemlju, te da se »Jugoslavija ne može izdvojiti iz sklopa opšte svetske situacije kao što se njena ekonomska i politička situacija ne može odvajati od svetske, da se u njoj revolucionarna situacija sve više očituje i da taj važan fakat ne smemo nikako gubiti iz vida; da se iz sve današnje društvene stvarnosti komunizam javlja kao istorijska nužnost, da se kao istorijska nužnost, sledstveno, javlja i revolucija [...]«. Iz takvih ocjena prirodno je izviraio i poziv na obranu ruske revolucije i svake nove proleterske revolucije kao svoje, jer se ocjenjivalo da je upravo počeo proces svjetske socijalne revolucije, revolucionarna epoha.

Jovanović je osudio sektaški odnos prema seljaštvu: »Samo oni koji baš ništa nisu razumeli u revolucionarnom marksizmu, mogu danas od jedne proleterske, revolucionarne, komunističke partije tražiti da te seoske mase pusti kao plen kapitalistima i da čeka dok se one i formalno proletarizuju da bi ih uzela u zaštitu i primila za saveznike u borbi.« Po izvještaju u partijskoj štampi Jovanović je citirao Engelsa »kome niko ne može sporiti marksizam«, da bi dokazao kako je gledište komunista o pitanju seljaštva ispravno, ali na žalost nije navedeno koje je Engelsove tekstove navodio. Na kraju je rekao kako je »naš istorijski zadatak« da »izaberemo taktiku i vodimo akcije kojima će se i diktatura proletarijata i sovjetska republika i sav naš maksimalni program u istini ostvariti.«⁵² Obrazlažući svoj prijedlog akcionog programa Živko Topalović je odmah na početku rekao: »O stanju revolucije u svetu nemam šta da polemizujem sa drugom Jovanovićem, u tome se mi principiuelno slažemo.« Ono u čemu se ne slažu jesu — »pitanje o budućnosti i formama sprovođenja socijalne revolucije na Balkanu radi osvojenja političke vlasti« i »pitanje revolucionarne inicijative«.

Polemizirajući s gledištima Ž. Jovanovića Topalović je polemizirao i s ocjenama u proglasu Izvršnog odbora Kominterne proletarijatu balkanskih zemalja i u rezoluciji Balkanske komunističke federacije. Topalović smatra da su opća shvaćanja u komunističkom pokretu nastala promatranjem života u velikim kapitalističkim zemljama, da su u tim zemljama krize kao posljedica rata mnogo jače nego u agrarnim zemljama kao što je Jugoslavije. Te velike industrijske zemlje »imaju proletarijat, a mi ga nemamo, i da bi ga nadoknadili, mi uzimamo seljake«. Topalović prema tome seljake smatra za nadomjestak proletarijata, a ne za potencijalnog saveznika u revolucionarnoj borbi. On ne shvaća to savezništvo i poziva se na stanje prije svjetskog rata: »U predratnom shvatanju svi smo mi bili da se radi na selu, ali nikome nije palo na pamet da nedostatke nadomeštava iz ostalih redova.« I još jedno zanimljivo mjesto, iz kojega se vidi da Topalović ne vjeruje u iskustvo ruske revolucije u kojoj je taj revolucionarni savez već ostvaren jer kaže: »Ako nam iskustvo pokaže da je to dobro, time će se bez sumnje postignuti veliki napredak.«

⁵² Isto, str. 184—188.

O pitanju revolucionarne inicijative Topalović je rekao: »Ali ja držim da se ključ daljnjeg razvoja revolucije ima tražiti u Centralnoj Evropi, a ne na Balkanu, jer smo mi privredno, politički i saobraćajno isključivo vezani za događaje u Srednjoj Evropi.« Taj ključ je samo »u oslonu na ogromne milione pravog industriskog proletarijata koji je jedini sposoban da organizuje društvo [...]« i jedino tako može se računati na uspjeh. Stoga on posebno ističe: »Težište je dakle u Beču i Berlinu. I kad proletarijat Srednje Evrope nije još sazreo, kad razvitak kapitalističkog poretka nije još doveo svoju krizu do te mere da može sprovesti diktaturu proletarijata, onda mi sa Balkana ne možemo trčati ispred njih.«

Topalović je na kraju predložio da se ne usvaja novi, već »da se zadrži akcioni program donesen na Kongresu ujedinjenja jer nema nikakvog razloga da i jednu tačku izostavimo«. ⁵³

Rasprava o prijedlozima akcionog programa vođena je istog dana, 23. lipnja, na popodnevnoj sjednici.

Prije toga prihvaćena je »Rezolucija o organizovanju rada u dječjoj grupi 'Budućnost'«, koju je predložio doktor Dragutin Vladisavljević. Zanimljiva je ocjena buržoaske škole koju je Vladisavljević dao u svom izlaganju: »Buržoaska škola ima klasni program i gleda da dečji mozak ukalupi u jedan kalup, udešen da služi njenim interesima. Naš je zadatak da ne dopustimo da se taj kalup otvrdne oko dečjeg mozga.« Rezolucija je primljena jednoglasno. ⁵⁴

Zbog kratkoće vremena, Kongres je bio, kao što znamo, dopušten za točno određene dane, dogovoreno je da o prijedlogu rezolucije o taktici na Kongresu govore tri predstavnika većine (komunisti) i tri predstavnika manjine (centristi) i referenti. Vaso Srzentić polemizirao je s Topalovićevom tezom da je ključ socijalne revolucije u srednjoj Evropi i rekao: »Uspeh socijalne revolucije i osvajanje političke vlasti ovisi o revolucionarnoj snazi i organizaciji proletrske partije.« ⁵⁵ Izjasnio se za Jovanovićev prijedlog akcionog programa.

Milorad Belić zalagao se za centrističke koncepcije i Topalovićev prijedlog, rekavši između ostalog: »Nema ni jedne buržoaske države, koja bi mogla ići u susret zahtevima radničke klase. Ona izlazi u toliko u koliko mora, ali u koliko su naši zahtevi jači, u toliko se više zaoštrava klasna borba. Stoga ko nije sposoban da sa uspehom vodi te svakodnevne akcije na njega se ne može osloniti ni sama revolucija.« ⁵⁶

Đuro Cvijić imao je zadatak i da se obračuna s grupom centrista iz Hrvatske koji su odbijali da sudjeluju u radu Kongresa. Stoga je na početku svoje diskusije govorio o »manifestacijama neiskrenosti« koje su se ispoljile u radu Kongresa: »Prva manifestacija neiskrenosti dolazi od onih koji tvrde da levičari govore masama o bliskom početku socijalne revolucije« (»kao da sutra ima započeti revolucija«). Druga dolazi od onih koji prave nesklad između teorijskog i akcionog programa, a treća je manifestacija neiskrenosti držanje one grupe, koja zastupa sasvim protivno stanovište

⁵³ Isto, str. 189—194.

⁵⁴ Isto, str. 194.

⁵⁵ Isto, str. 195.

⁵⁶ Isto, str. 195—196.

ali se ne izjašnjava (»šuti i neće da ga iznese«). O trećoj grupi rekao je i pobliže: »Hoću naročito da naglasim da grupa, ta manja grupa drugova iz Hrvatske i Slavonije, koji su i protiv maksimalnog programa i akcionog programa koji su podneseni ovom Kongresu, neće i ne smeju da otvoreno istupe i da brane svoje stanovište, što znači sabotiranje rada naše partije.« Na kraju se izjasnio za Jovanovićev prijedlog akcionog programa: »Kongres stoji pred dilemom: centrumaška ili komunistička partija. Oni koji su za Komunističku partiju i organizaciju rada u kojoj će biti suglasnost između reči i dela, primaju jasni i borbeni program druga Jovanovića.«⁵⁷

Rudolf Golouh, kojega su vladini komesari u svojim bilješkama označili kao desničara, založio se za Topalovićev prijedlog akcionog programa. Izazvao je burno negodovanje kad je rekao da će se izvršiti zločin prema međunarodnom, a posebno prema jugoslavenskom proletarijatu ako se primi Jovanovićev prijedlog. Govorio je kao izraziti centrist i zalagao se za praktične akcije rekavši da je revolucija u djelu a ne u riječima: »Vi ste za krajnje radikalni program, dok buržoazija otpušta iz službe i hapsi željezničare, vrši progone i zatvara, ubija 14 ljudi u poslednjim događajima, zabranjuje proslavu prvog maja itd. Mi treba najpre da se utvrdimo protiv reakcije buržoazije, da stvorimo jedan solidan pokret, da radimo praktično a ne da pišemo programe.« Složio se s Topalovićevom ocjenom »da je nemački proletarijat centar evropske revolucije«, i ocijenio pojavu njemačkih nezavisnjaka kao »jedan veliki korak u evropskoj revoluciji«. Na kraju je izjavio: »Mi treba da više radimo na učvršćivanju naše stranke i naših organizacija, jer nas buržoazija provocira na svakom mestu. Ona nam je zabranila da održimo sindikalni kongres zajedno sa partiskim. Zato je šteta raditi na spremanju radikalnih programa, nego treba više raditi na konsolidiranju stranke.«⁵⁸

Sima Marković polemizirao je s Golouhom, za kojega je kazao da je bio »dugo vremena pod uticajem socijalpatriotizma, te stoga nije mogao doći do čisto komunističke orijentacije«, zatim s Topalovićem i njegovim ocjenama o odnosu Partije prema seljaštvu, o tome da se slijepo kopira ruski primjer i o ocjenama međunarodne situacije. O uvjetima za diktaturu proletarijata i komunizam Marković je rekao: »Iz iskustva ruske revolucije izlazi da su diktatura proletarijata i revolucija, a zatim komunizam dve sasvim različite stvari. Drug Topalović brka pojmove uslovi za diktaturu proletarijata i uslovi za komunizam. Uslova za vladavinu radnog naroda ima u svim zemljama u kojima ima radnog naroda pa prema tome i u Jugoslaviji.« Marković je govorio i o Topalovićevom shvaćanju revolucionarne inicijative i centru revolucije: »Topalović smatra revolucionarnu inicijativu kao električno dugme na koje treba da pritisnemo pa da stavimo u pokret socijalni aparat internacionalne revolucije. Ali revolucija nije linijski proces, nego dijalektički, te se ne može govoriti o revolucionarnoj inicijativi u smislu Topalovićevom. Mi dopuštamo da u savezu Sovjetske Rusije sa sovjetskom Nemačkom leži glavno i potpuno jamstvo za pobjedu internacionalne revolucije, ali komunistička partija ne sme iz toga

⁵⁷ Isto, str. 196—197.

⁵⁸ Isto, str. 197—198.

da izvuče zaključke koje je izvukao drug Topalović, to jest da skrstimo ruke dok se taj savez ne ostvari.«⁵⁹

Jovo Jakšić branio je gledišta centrista i Topalovićev prijedlog akcionog programa. I on je donošenje programa ocjenjivao manje važnim od pitanja svakodnevnog rada u Partiji i sindikatima. Zato je rekao da se Kongres, opredjeljujući se tko je za diktaturu proletarijata, a tko nije, bori s apstrakcijama. Izjavio je da ocjena o krizi kapitalizma nije sporna, ali je sporno je li ta kriza podjednako snažna u svim zemljama. Konstatirao je da su se na Kongresu pojavile tri struje, ali se nije upuštao u analizu razlika među njima, već je izjavio da će »ostaviti budućnosti da nam tu razliku u praktičnom iskustvu pokaže«. Struju kojoj sam pripada, kako je kazao, ocijenio je kao jedinu revolucionarnu i marksističku u jugoslavenskoj partiji: »Smatram da je ona struja revolucionarna jer je realna i da je oportunistam isto tako kad se traži više nego što može da se izvrši.« Istakao je da zna kako će Topalovićev prijedlog biti nadglasan, ali se izjašnjava za njega »jer to nije prvi slučaj da jedna marksistička struja bude nadglasana«, pa je naveo kao primjer Rosu Luxemburg i Karla Liebknechta koji su »bili nadglasani na jednom kongresu baš kao i mi danas, ali je za godinu dana njihov prijedlog bio jednoglasno primljen«. Stoga će on čekati da »nas život i iskustvo« izvedu na pravi put.⁶⁰ Vladini komesari zabilježili su da je Jakšić spomenute tri struje nazvao: ljevica koja sije iluzije, konzervativci i njegova — realna i čisto marksistička struja.

Živko Topalović govorio je kao predlagač akcionog programa manjine (kako su na Kongresu označavali centrističku grupu nasuprot komunističkoj većini). Od Jovanovića je zatražio da u svoj prijedlog unese dopune na području političkih prava i sloboda, socijalne politike, kulturne politike i obrazovanja. Najoštrije se suprotstavio ocjenama Sime Markovića o diktaturi proletarijata. Na kraju je rekao da se komunizam u zemljama gdje su društveni odnosi nezreli za njega može ostvariti samo »u naslonu na mnogo veće i zrelije zemlje«.⁶¹

Živko Jovanović govorio je također kao predlagač akcionog programa većine. Polemizirao je s Topalovićem o pitanju jesu li u Jugoslaviji zreli uvjeti za komunizam i za diktaturu proletarijata. Iako ni u Jugoslaviji, ni u Rusiji, ni na Balkanu nema toliko uvjeta za potpuni integralni komunizam kao u kapitalistički razvijenim zemljama, to ne znači da nema uvjeta za diktaturu proletarijata. Samo će nakon pobjede revolucije u razvijenim zemljama biti lakše i brže postići integralni komunizam, nego u nerazvijenima. O pitanju revolucionarne inicijative, omiljenoj Topalovićevoj temi, rekao je: »Mi pod revolucionarnom inicijativom ne shvatamo ulogu jugoslavenskog proletarijata da sam ili u savezu sa balkanskim proletarijatom vodi kolo svetske revolucije, nego da u svoje vreme sam diže revoluciju a ne da ostane u ulozi čekanja i pasivizma dok njegovu sudbinu ne reši svetska revolucija.« O pitanju saveza proletarijata i seljaštva Jovanović se pozvao na Engelseve ocjene da je taj savez u

⁵⁹ Isto, str. 198—201.

⁶⁰ Isto, str. 201—203.

⁶¹ Isto, str. 203—205.

situacijama poslije velikih ratova, kad dolazi do strahovitog nezadovoljstva masa, prirodan i moguć jer »ti vojnici, dovučeni sa sela i iz varoši, a koji su se našli zajedno u patnji i nezadovoljstvu, imaju jednu revolucionarnu volju«. Posebno je isticao da je riječ o povijesnim trenucima kad treba odlučiti kako da se jugoslavenski proletarijat osposobi za izvršenje svojih historijskih zadataka, »za pripremanje revolucije i uspostavljanje komunizma«.

Na kraju je one koji se izjašnjavaju za stare programe i za stare načine borbe označio kao socijaldemokrate, dok su centrumaši oni koji prihvaćaju komunistički program ali ne i sredstva za njegovo ostvarenje. Odgovorio je i na pitanje kako to da se govori o revoluciji, a nije bilo sposobnosti da se izvede prvomajske demonstracije ili oslobode uhapšeni željezničari: »Nesposobni smo bili zato što nismo bili komunistička partija sa komunističkom organizacijom i komunističkim sredstvima borbe, koji su kadri odgovoriti na napade buržoazije. Mi smo se kao i ranije socijaldemokratska partija, ograničili na proteste kroz novine, i upravo oni koji se boje te komunističke organizacije ne shvataju zašto nismo mogli da izvodimo potrebne akcije.«⁶²

Nakon Jovanovićevog izlaganja zaključena je diskusija o prijedlogu akcionog programa. Bogdan Krekić predložio je da se glasa poimenično, a Sima Marković dizanjem ruke. Krekićev prijedlog, koji je predsjedavajući stavio na glasanje, nije prošao. To su zabilježili vladini komesari kao i rezultat glasanja o akcionom programu: »Dizanjem ruku kongres prima predlog Živka Jovanovića sa oko 300 protiv 74 glasa a odbacuje Topalovićev.«⁶³ U izvještajima s Kongresa u partijskoj štampi zabilježeno je da je bilo i suzdržanih glasova.

Rasprava o prijedlogu partijskog statuta vođena je posljednjeg dana Kongresa, 24. lipnja, na jutarnjem zasjedanju. Predsjednik komisije za statut Franjo Raušer izvijestio je da su se svi članovi komisije složili s projektom statuta, te da stoga predlažu samo jednog referenta, Miloša Trebinjca. U svom je izlaganju najprije podsjetio da je donošenje stalnog statuta namjesto dotadašnjeg privremenog obaveza sa Kongresa ujedinjenja. Istakao je važnost statuta za sve političke partije, a naročito za socijalističke, odnosno komunističke partije, jer »od Statuta zavisi organizacija svake partije, a od organizacije njihova snaga«. Zatim je obrazložio osnovni princip na kojem se temelji novi statut a to je — »najpunija centralizacija Partije«, jer će ona samo tako moći odgovoriti svojim budućim zadacima. Zatim je upozorio na teškoće u provođenju novog statuta zbog toga što u Jugoslaviji postoje jake pokrajinske i plemenske tendencije separatizma, »sa različitim unutrašnjim, pokrajinskim, državnim uređenjem, različitim zakonodavstvima, austrijskim, mađarskim, srpskim itd.« Kako su ta gledišta za centralizaciju partije bila u historiografiji ponekad izjednačavana s državnim, velikosrpskim unitarizmom i hegemonizmom treba istaći da je, iako je jasno vidljivo da Partija ne uočava značenje nacionalnog pitanja već ga smatra »plemenskim« separatizmom, i kad se govori o centra-

⁶² Isto, str. 205—210.

⁶³ Isto, str. 511.

lizmu, riječ o tendenciji ka čvrstoj unutrašnjoj strukturi partije sa svrhom da se postigne komunistički oblik organizacije.

Trebinjac je obrazložio novu strukturu Partije koja se predlaže a tu je na prvom mjestu »jedan i isti tip sviju naših mesnih partiskih organizacija«, zatim zbog postizanja što jače veze između partijskih i sindikalnih organizacija i »što jačeg jedinstva pokreta« uvođenje mjesnih vijeća sastavljenih od predstavnika osnovnih partijskih i sindikalnih organizacija, te podjela Partije na oblasti zbog potreba opće agitacije i akcije. Zatim je iznio prijedlog organizacione strukture, od oblasti do centralnih organa. Na kraju je predložio da se o statutu glasa najprije u cjelini a zatim da se raspravlja o pojedinim članovima statuta.⁶⁴ U partijskoj štampi zabilježeno je da je projekt statuta izglasan najprije u načelu a zatim uz manje izmjene i po pojedinim članovima.

Vladini komesari zabilježili su još neke pojedinosti iz rasprave o novom statutu. Tako je Sreten Jakšić zatražio da se zadrže pokrajinske organizacije i da se u centralizaciju ide »polako a ne ovako odjednom«. Đuro Cvijić upozorio je na to da nema federativno uređenih komunističkih partija jer je centralizacija princip Treće internacionale. Rekao je i ovo: »Do sada je bila anarhija u pokrajinskim većima koja nisu bila podređena centralnom partijskom veću.«⁶⁵

Prijedlog o konstituiranju oblasnih organizacija potakao je Golouha da pročita izjavu dvadeset slovenskih delegata u kojoj izražava žaljenje što većina Kongresa nije imala obzira prema industrijskom proletarijatu i da on ne može primiti odgovornost za uvođenje oblasti umjesto pokrajina, ali ni za odluke o programu, akciji i taktici. Odbija da uđe u novo Centralno partijsko vijeće i o svemu će obavijestiti svoje drugove.⁶⁶

U međuvremenu je Laza Stefanović predložio kandidacioni odbor i kandidatsku listu za CPV, koju je prihvatila većina delegata. Zaključeno je da će centristi, koji ne žele biti na listi, to objasniti svojim organizacijama koje su ih delegirale.

Rasprava je nastavljena i poslije podne na desetoj sjednici. U ime komunističke manjine slovenske delegacije Lovro Klemenčič izjavio je da se ne slažu s izjavom koju je pročitao Golouh i da su glasali za program, akcioni program i statut. Gejza Brudniak je u ime 22 delegata iz Hrvatske i Slavonije izjavio da se ne slažu s članom 14. Statuta o osnivanju mjesnih vijeća. Sreten Jakšić opet je konstatirao da je 25 bosansko-hercegovačkih delegata za akcioni program Topalovića, a 20 za odluke većine.⁶⁷

Komesari su zabilježili i sam tok glasanja, evidentirajući poimenične rezultate na jednom originalnom glasačkom listiću. Glasanje je bilo tajno, a tehnički sekretar Partije Vladimir Čopić pozivao je delegate da pojedinačno glasaju. Izborni odbor nato se povukao da bi se prebrojili glasovi. Za to vrijeme na plenumu su raspravljane molbe i žalbe. U partijskoj štampi zabilježen je prijedlog delegata Laze Jovina da se »izveštaj Kon-

⁶⁴ Isto, str. 211—214.

⁶⁵ Isto, str. 513.

⁶⁶ Isto, str. 513—514.

⁶⁷ Sve te izjave zabilježene su u izvještaju vladinih komesara, Drugi kongres, n. dj., str. 514—515.

gresa po stenografskim beleškama odštampa«, a Josip Ovčariček, delegat iz Zagreba, inače centrist, predložio je da se obrati velikom županu kako bi odobrio održavanje sindikalne konferencije, jer to ne mora odobriti vlada. Odlučeno je da se to ostavi novom CPV. Delegat Josipović, iz Osijeka, predložio je da delegati prikupe dobrovoljne priloge za porodice žrtava krvoprolića na Zaloškoj cesti u Ljubljani. Prikupljeni novac predan je L. Klemenčiču.⁶⁸

Nakon kraće pauze objavljeni su rezultati glasanja. Zabilježili su ih vladini komesari. V. Čopić je izvjestio da je od 374 delegata glasalo 305 što znači da 69 nije pristupilo glasanju, predano je i 65 praznih listića. Ispunjenih listića bilo je 240, pa su kandidati za CPV KPJ izabrani većinom glasova. Za četiri člana CPV iz Slovenije ostavljeno je da budu naknadno izabrani.

Zaključnu riječ dao je Pavle Pavlović, predsjedavajući u predsjedništvu Kongresa koji je, između ostalog, rekao: »Ovaj Kongres bio je jedno delo, o kome će moći više da sudi budućnost, nego hladna, prozaična, gruba i surova sadašnjica.« Pozvao je komuniste na rad u sindikatima na koje se Partija mora oslanjati »jer teško Partiji koja se ne oslanja na sindikate i teško sindikatima koji nisu s Partijom«, osobito stoga što sindikatima treba »oštra politička orijentacija Partije«. Na kraju svoga govora Pavlović je rekao: »Ako je vreme, teško i strašno, nametnulo tešku odgovornost, snosićemo je lakše u zajednici, a proletarijat će nas razumeti, jer mi smo kost njegove kosti, meso njegova mesa. Ja zaključujem ovaj značajni Kongres.«⁶⁹

Na kraju je otpjevana »Internacionala«.

Novo Centralno partijsko vijeće konstituiralo se drugog dana kad su za predsjednike izabrani Pavle Pavlović i Jakob Lastrić, za sekretare Sima Marković i Filip Filipović i za tehničkog sekretara Vladimir Čopić.

6.

Kao što se vidi iz prikaza toka Drugog kongresa, vodila se prvenstveno teorijska borba o temeljima programske i organizacijske orijentacije i definiranju partijske taktike na tim temeljima. Bila je to žestoka borba za utemeljenje Komunističke partije u Jugoslaviji. U idejnoj konfrontaciji s centristima komunisti su izborili pobjedu. Upravo po toj borbi za prihvaćanje programa revolucije kao trajnog usmjerenja našega komunističkog pokreta Vukovarski kongres i ima posebno mjesto u njegovoj povijesti. Program KPJ usvojen na Kongresu u Vukovaru ima šest odjeljaka.⁷⁰ U prvom odjeljku dane su osnovne ocjene kapitalističkog načina proizvodnje koji svojim usavršavanjem stvara materijalnu pretpostavku za zamjenu kapitalističkih proizvodnih odnosa komunističkima, odnosno za

⁶⁸ Isto, str. 516.

⁶⁹ Isto, str. 218—220.

⁷⁰ Usp. Drugi kongres, n. dj., str. 74—86. Program je inače štampan u brošuri Odluke II kongresa KPJ, 1920. u Zagrebu na latinici i u Beogradu na ćirilici. Citati su navedeni prema latiničnoj brošuri.

svjetsku socijalnu revoluciju koja je »krajnji cilj cjelokupne djelatnosti međunarodne Komunističke partije kao svjesnog izraza klasnog pokreta«. Drugi odjeljak posvećen je analizi imperijalizma, odnosno epohi raspadanja kapitalizma, koja je stoga i »epoha svjetske proleterske revolucije«. Posebno je značajan odlomak koji ukazuje na spoznaju da je socijalna revolucija proces, koji daje obilježje čitavoj epohi: »Proletarijat, kao klasa, koja ima da izvrši veliko djelo društvenog preobražaja, jeste klasa koja je vjekovima živjela u privrednoj i političkoj potčinjenosti kapitalizmu, te samo u teškim i dugim borbama nalazi svoj put i postaje svjesna svojih zadataka. Otuda socijalna kriza i njen pratilac socijalna revolucija nisu kratki događaji već periodi borba, koje mogu i duge biti.«

Treći odjeljak polazi od prethodnih ocjena da bi se definirao dugoročni cilj borbe KPJ: »K.P.J. kao član III, (Komunističke) Internacionale uzima ove tendencije svjetskog kapitala koje rade na svjetskoj revoluciji kao polaznu tačku svoje borbe.« Zatim se objašnjava: »Ali da bi mogao ustanoviti socijalistički poredak, proletarijat mora prethodno da uništi političku vlast buržoazije, da uzme političku vlast u svoje ruke.« Iako svoj položaj može korjenito promijeniti tek osvajanjem političke vlasti u državi, »on se i u lancima kapitalizma« bori i brani od porobljavajućih težnji kapitala. Aktualni socijalno-politički zahtjevi za koje će se KPJ boriti razrađuju se u akcionom programu.

Četvrti odjeljak posvećen je diktaturi proletarijata: »Iskustvo svih buržoaskih revolucija kao i pouke ruske revolucije pokazale su nam, da se novi društveni poredak može stvoriti samo u socijalnom ratu potlačenih masa protiv vladajuće klase, koja izumire. Pobjedonosni nosioci novog poretka imaju da pomoću svoje diktature osiguraju prelaz od starog društvenog poretka k novom.« Tu se navode sovjeti, kao organi vlasti po iskustvu ruske proleterske revolucije: »Socijalizam se ne može izvesti pomoću buržoaske demokracije, pomoću parlamentarnih ustanova, već samo pomoću radničkih sovjeta, koji ujedinjuju fizičke i umne radnike grada i sela zainteresovane za novi poredak, i koji imaju svu zakonodavnu i izvršnu vlast.« Sovjetska vlast osigurava pravu demokraciju, kaže se u programu. Tu treba dodati jedno objašnjenje. Kad god se govori o sovjetima, sovjetskoj vlasti, sovjetskoj republici u programskim dokumentima KPJ iz toga razdoblja, misli se na savjete, vijeća, kao na način vršenja vlasti koji je kao iskustvo postojao još od Pariške komune i prve ruske revolucije 1905. godine. U revolucionarnim previranjima i revolucijama 1917—1919. stvaraju se u Rusiji, Njemačkoj i Mađarskoj vijeća. Tako su postojale tri republike vijeća ili savjeta — u Rusiji, Mađarskoj i Bavarskoj. S vremenom je prevladao izraz sovjet, kao pojam za taj oblik samoorganizacije proletarijata i radnih masa za vršenje vlasti u državi, kao specifičan povijesni izraz diktature proletarijata.

U šestom odjeljku zabilježeni su ciljevi za koje će se boriti KPJ. To su: 1. Ostvarenje diktature proletarijata u formi sovjetske republike (republike savjeta ili republike vijeća), te povezivanje Sovjetske Republike Jugoslavije u »bratski savez sa svima susjednim narodima« radi uspostavljanja »sovjetske federacije balkansko-podunavskih zemalja« kao sastavnog dijela »međunarodne sovjetske federacije«. 2. Organiziranje narodne i crvene vojske, od kojih je prva zapravo naoružani narod, a druga njezin akti-

vni dio koji služi za obranu tekovina revolucije. Vojnici sami biraju svoje starješine. 3. Eksproprijacija i socijalizacija proizvodnje i trgovine. 4. Zaštita rada. 5. Rekvizicija zgrada i stanova. 6. Organiziranje zaštite zdravlja. 7. Obavezni i znanstveni odgoj omladine oba spola. 8. Odvajanje crkve od države. 9. Ukidanje državnih dugova i oslobođenje radnog naroda od poreza prenošenjem tog tereta na krupne posjednike.

U sedmom se odjeljku govori o revolucionarnim sredstvima borbe, koja moraju biti primjerena »akutnoj periodu revolucije«, jer se tada ne primjenjuju na sredstva klasne borbe koja su poznata iz mirnih epoha borbe. Na kraju se u posebnom, osmom odjeljku, kaže samo da se ovim novim programom zamjenjuje Podloga za ujedinjenje.

Kao što je već rečeno, akcioni program KPJ, kojem je autor Živko Jovanović, Kongres je prihvatio u formi »Rezolucije o političkoj situaciji i zadacima K.P.J.«⁷¹ Tu se razrađuje partijska taktika na osnovnim načelima teorijskog programa, kao njezinoj revolucionarnoj strategiji.

Politička situacija u svijetu ocjenjuje se u tom dokumentu kao revolucionarna jer su protekle godine (1919) »tresli Evropu i Ameriku džinovski, bezbrojni štrajkovi masa, sudari i sukobi s vladajućom klasom i državom«. Takva je situacija i u 1920. godini: »Ratovi, pobune i revolucije u kolonijama, dragocjene revolucionarne tradicije koje je, odavno zaspali, njemački proletarijat stekao u toku minule godine samo su novi dokazi da su uslovi za svjetsku revoluciju danas razvijeniji no ikada, i da teške borbe koje pred proletarijatom sviju zemalja stoje imaju solidne garancije da će odvesti nesumnjivoj pobjedi.« Za te »osnovne odlike međunarodne situacije« kaže se da postoje i u Jugoslaviji: »*Koncentrisanje buržoazije, stvaranje reakcionarnog bloka i podizanje buržoaskog terora na jednoj, revolucionisanje masa, sve jače očitovanje jedne prave revolucionarne situacije na drugoj strani*, — to je danas osnovno obilježje političke situacije u Jugoslaviji.« Kao što je povijest pokazala ta je ocjena bila preoptimistička, jer se i buržoazija organizirala i pripremala protuudar, a Komunistička partija, kao jezgra revolucionarnog proleterskog pokreta, tek se stvarala na tom Kongresu, i to više u idejnom usmjerenju, a manje u organizaciji kao preduvjetu za pretakanje programskih zamisli u akciju. Stoga nije mogla odgovoriti svom historijskom zadatku ostvarenja revolucije. No takve su optimističke ocjene o perspektivama svjetskog revolucionarnog procesa bile karakteristične i za cjelokupni međunarodni komunistički pokret u to vrijeme, a nisu neka jugoslavenska specifičnost.

Iz ocjena političke situacije izvedeni su konkretni akcioni zadaci kao što su: najpunija komunistička propaganda u gradu i na selu, pripremanje proletarijata za izvršavanje njegove historijske zadaće — »obaranje kapitalističkog poretka i zasnivanje proleterske diktature i komunizma«, korištenje svih revolucionarnih sredstava prema prilikama i potrebama da bi se ostvario program. Za ostvarenje svojih ciljeva proletarijat će iskoristiti »i izbornu borbu i parlamenat i samoupravna tijela«, a ostat će »i dalje na braniku ideje nacionalnog jedinstva i ravnopravnosti sviju nacionalnosti u zemlji«. Kao što je poznato, boreći se za idejno i organizacijsko jedinstvo revolucionarnog proletarijata, KPJ u to vrijeme nije uoča-

⁷¹ Usp. Drugi kongres, n. dj., str. 94—102. Citati su navedeni prema latiničnoj brošuri.

vala postojanje nacionalne borbe — s izuzetkom problema nacionalnih manjina (nacionalnosti) — kao borbe za prava ugnjetenih naroda. Tako je gubila značajnog revolucionarnoga saveznika i platila danak za svoju neosjetljivost prema nacionalnooslobodilačkim pokretima pojedinih jugoslavenskih naroda.

Na kraju su u rezoluciji navedeni uobičajeni zahtjevi za slobodu radničkog organiziranja, zaštitno zakonodavstvo i poboljšanje životnih uvjeta radnog naroda. Sav radni narod grada i sela pozvan je da se »čvrsto pribije u političke i profesionalne organizacije komunističke partije kao jedinog predstavnika interesa ogromne većine naroda« te »da se hrabro i sa oduševljenjem u njenim redovima bore za konačnu pobjedu proleterske revolucije na Balkanu i u cijelom svijetu«.

Rezolucija Balkanske Komunističke Federacije koju je ona usvojila prilikom svoga konstituiranja i priključenja Trećoj internacionali, u siječnju 1920. godine, prihvaćena je na Kongresu kao sastavni dio treće točke trećeg odjeljka akcionog programa.

Kao sastavni dio osme točke u trećem odjeljku akcionog programa usvojena su Rukovodna načela za općinske izbore⁷² u kojima je definirana komunalna politika KPJ. S tim je načelima Partija već išla u općinske izbore u proljeće a bila su aktualna i za jesenski dio tih izbora. Polazeći od svojih temeljnih programatskih načela KPJ je gradila svoj komunalni program kao samoupravu vijeća: »Nasuprot kapitalističkom poretku nejednakosti, ropstva i užasne bijede masa, mi hoćemo da stvorimo društvo slobodnih i jednakih fizičkih i duhovnih radnika u gradu i na selu.« Osnovni je zahtjev KPJ — »*sva vlast radnome narodu u gradu i na selu, organizovanom u radnička i seljačka vijeća*«.

Program organizacije vlasti radnog naroda za vrijeme kad bude oborena politička vlast buržoazije zasniva se na sistemu vijeća: »Mi hoćemo da stvorimo: Radnička i seljačka vijeća u selima, gradovima, kotarima i županijama, koja će biti županijski, kotarski i mjesni samoupravni organi radnih masa.«

Rezolucija o partijskoj štampi⁷³ usvojena je kao sastavni dio člana 27. partijskog statuta. Zadaci partijske štampe također su u funkciji osnovnoga revolucionarnog programa, tako da ona treba da razvije »socijalističku svijest i revolucionarnu energiju« radničke klase, te da joj »pribavi jedan totalan materijalistički pogled na svijet i naročitu socijalističku kulturu«, jednom riječju da bude »sredstvo radničke klase u njenoj oslobodilačkoj borbi na političkom i ekonomskom polju«.

U Rezoluciji o organizovanju rada u dječjoj grupi »Budućnost«⁷⁴ Kongres ocjenjuje da je došao trenutak da se obrati veća pažnja odgoju proleterske djece kako bi se u njih razvijalo shvaćanje okolnosti koje ih okružuju, te da im se razvija »moć za stvaranje u punom smislu ove riječi«. Stvaranje u ovom slučaju treba shvatiti kao stvaralaštvo. Delegati su u ime Kongresa i u ime svojih organizacija uputili »tople poljupce svoj proleterskoj djeci«.

⁷² Usp. Drugi kongres, n. dj., str. 133—142.

⁷³ Isto, str. 128—132.

⁷⁴ Isto, str. 143.

Jedan od temeljnih dokumenata koje je Kongres donio bio je i Statut,⁷⁵ prvi cjeloviti statut u povijesti KPJ, koji je oblikovao organizacionu strukturu KPJ od člana do vrhovnih organa stranke. I on je bio stavljen u funkciju revolucionarnih ciljeva koji su proklamirani u teorijskom programu.

I u prvom članu Statuta definiran je cilj KPJ: »Komunistička Partija Jugoslavije, kao član Treće Komunističke Internacionalne, ima za cilj da putem nepromisljive klasne borbe, kroz diktaturu proletarijata, izvrši potpuno oslobođenje radničke klase i svih potištenih slojeva radnog naroda zavodeanjem komunističkog društva na mjesto kapitalističkog.«

Članstvo u KPJ, normirano ovim Statutom jest individualno, normirani su i uvjeti za prijem, ali nije propisana obveza vezanosti člana za jednu od osnovnih organizacija. Najniža je organizacijska jedinica povjereništvo, a zatim dolazi mjesna organizacija, koja se, ako ima brojno članstvo, dijeli na sekcije. Te osnovne organizacijske jedinice formirane su na teritorijalnom principu, kao i srednje organizacijske jedinice — oblasti. Vrhovni su organi KPJ kongres, centralno partijsko vijeće i centralni izvršni odbor. Posredstvom kongresa Komunističkom partijom Jugoslavije upravljaju svi njezini članovi. Centralno partijsko vijeće užij je vrhovni organ koji bira kongres. Centralni izvršni organ užij je izvršni organ koji trajno djeluje sa sjedištem u Beogradu. Dva predsjednika, dva sekretara i blagajnika bira iz svoje sredine CPV.

Protiv institucije mjesnog vijeća, koju je uveo Statut KPJ, a koje čine članovi uprave mjesne partijske organizacije i mjesnog sindikalnog vijeća ustali su centristi želeći zadržati organizacijsku autonomiju sindikata u odnosu na političku partiju. Centristi su također bili protiv uvođenja oblasne organizacije, jer su željeli zadržati dotadašnju pokrajinsku autonomiju. Odredbe o mjesnom vijeću i o strukturi oblasti nalaze se u članu 14. Statuta pa su stoga centristi zahtijevali da se on promijeni i bili su protiv njega prilikom glasanja. Osnovne su odlike Statuta KPJ individualno članstvo i teritorijalne organizacijske jedinice, što jasno pokazuje da je to bila partija sa socijaldemokratskom strukturom organizacije. To nije mogla promijeniti ni činjenica da je Partija centralizirana uvođenjem oblasti i da su propisani uvjeti za prijem u članstvo — prihvaćanjem programa, statuta i taktike i potpisivanjem pismene izjave o obaveznom radu u Partiji. To još nisu bili oni elementi organizacije koji karakteriziraju komunističku partiju. No ipak je Vukovarski kongres bio jedan korak naprijed u organizacijskom razvitku KPJ.

Činjenice pokazuju da je bilo lakše usvojiti komunistički program nego izgraditi komunističku organizaciju. Tako je idejna komunistička orijentacija prethodila komunističkoj strukturi organizacije u procesu izgradnje KPJ. Do usklađivanja programa revolucije i revolucionarne organizacije koja je u njegovoj funkciji došlo je kasnije kao rezultat razvoja KPJ.

Centralno partijsko vijeće uputilo je 27. lipnja 1920. iz Vukovara proglas »Proletarijatu Jugoslavije«.⁷⁶ Tu se za Kongres ujedinjenja kaže da

⁷⁵ Isto, str. 118—128.

⁷⁶ Isto, str. 246—253.

je bio »samo jedna snažna manifestacija želje jugoslavenskog proletarijata za jedinstvom u duhu Treće Internacionale« — dok je »ovogodišnji Kongres u Vukovaru stvorio i sve uslove za ostvarenje te želje, konkretizirajući u isto vrijeme pristup Trećoj Internacionali«. Na kraju proglašava upućen je poziv: »Pod zastavom komunizma, u odbranu svojih prava i interesa, radni narode grada i sela, ujedini se! Samo svojom udruženom snagom, samo grupisan po ekonomskim i političkim organizacijama Komunističke Partije, izvojevat ćeš svoje oslobođenje od ropstva, bijede i nasilja!«

7.

Vukovarski kongres zauzima izuzetno mjesto u povijesti KPJ jer je na njemu, kao rezultat oštrem teorijske borbe komunista sa zastupnicima koncepcija centra, usvojen program revolucije. Time je naš komunistički pokret dobio temeljno povijesno usmjerenje. Iako se ocjene o skorom ostvarenju revolucionarnog preobražaja jugoslavenskog društva nisu ispunile, a Partija zapravo nije bila osposobljena da mu bude avangarda, da je do njega i došlo, ipak je komunistička struja krenula ispravnim putem. Dala je doprinos stvaranju svijesti da je povijesna zadaća proletarijata da se bori za revoluciju u svojoj zemlji, a ne da čeka da revolucionarnu inicijativu pokreću drugi. Povijest je dala za pravo komunistima, a centristi su čekajući idealne okolnosti za izvođenje revolucije polako kretali udesno, najprije se uključujući u politički sistem buržoaske države, kako bi u njoj proletarijat najprije ojačao i pripremao se za revoluciju. S vremenom se ta revolucija sve više gubila u magli kao daleki cilj, a centristi su završili kao novi ministerijalisti u taboru kontrarevolucije 1941, kad je Komunistička partija Jugoslavije krenula da narodnooslobodilačkim ratom ostvari i revolucionarni preobražaj društvenih odnosa u našoj zemlji.

Odvajanje od komunističkog pokreta najprije idejno, na području teorije, a zatim i konkretno, u sferi organizacije, centristi u Jugoslaviji ostvarili su u toku 1920. godine. Grupa iz Hrvatske odbila je da uopće uđe u KPJ i nastavila djelovati kao pokrajinska organizacija SRPJ(K) da bi ono »Komunisti« u zagradi izbrisala poslije Obznane. Centristi iz Bosne i Hercegovine i Srbije ostali su u KPJ ali nisu ušli u novo vodstvo stranke koje je bilo homogeno komunističko, nego su zadržali rukovodeća mjesta u CRSVJ. U drugoj polovici listopada 1920. izdali su kao »grupa opozicije u Komunističkoj partiji« manifest u obliku brošure pod naslovom »Naša sporna pitanja — Manifest opozicije Komunističke partije Jugoslavije« u kojem su, između ostaloga, zatražili da se održi izvanredni kongres Partije kako bi se odbacile odluke Drugog kongresa Komunističke internacionale. Taj kongres KI koji je održan mjesec dana poslije Vukovarskog kongresa precizno je odredio uvjete za prijem u Kominternu i donio Statut Kominterne po kojem je ona definirana kao »jedna jedinstvena komunistička partija celog sveta«, a partije u pojedinim zemljama kao njezine sekcije. Po uvjetima za prijem u Komunističku internacionalu onemogućeno je centrističkim partijama da ostanu u njezinim redovima

jer je rečeno: »Partije koje žele da pripadaju Komunističkoj internacionali dužne su da priznaju nužnost potpunog i apsolutnog raskida sa reformizmom i sa politikom 'centra' i da propagiraju taj raskid u najširim redovima članova partije.«

CPV KPJ je na sjednici održanoj 10. XII 1920. isključio sve potpisnike spomenutog Manifesta iz Bosne i Hercegovine i Srbije, dok je za one koji su se samo suglasili s Manifestom, a nisu ga i potpisali, formiran partijski sud.

Svi jugoslavenski centristi ujedinili su se u prosincu 1921. s desnim socijalistima i formirali Socijalističku partiju Jugoslavije.

Odlučnost kojom su komunisti na Vukovarskom kongresu krenuli da grade svoju partiju na širokom frontu da bi je osposobili da postane partija revolucije bila je bez sumnje jedan od razloga da joj se Obznanom zabrani svaka djelatnost.

Predsjednik SKJ Josip Broz Tito u pismu Općinskoj konferenciji SKH u Vukovaru u povodu 50-godišnjice Drugog kongresa KPJ dao je ocjenu njegova značenja: »Vukovarski kongres, po odlukama koje su na njemu donesene, zauzima istaknuto mjesto u historiji naše Partije i radničkog pokreta. Na njemu je jasno opredijeljen revolucionarni put borbe radničke klase i njene avangarde.« Revolucionarno usmjerenje na tom Kongresu postalo je konstantom u djelovanju komunističkog pokreta, što je Josip Broz Tito izrazio ovom ocjenom: »Revolucionarni duh naše Partije koji je tako snažno došao do izražaja na Vukovarskom kongresu i njena sposobnost da, u neprekidnoj borbi, stalno kritički preispituje svoje stavove — omogućili su joj da prevlada mnoge slabosti i nađe prave odgovore na krupna pitanja borbe za socijalizam. Svoju politiku i oblike organizovanja, Partija je izgrađivala u skladu sa konkretnim uslovima i zadacima revolucije, stvaralački povezujući teoriju s praksom. To joj je omogućilo da u prelomnim momentima historije izabere pravi put i sa uspjehom izvrši svoju avangardnu ulogu u pokretu.«

Tako je u složenim povijesnim okolnostima započeo proces borbe za svoju, kako ju je Ž. Jovanović označio — »osobenu revoluciju«, u svojoj zemlji. Stoga je Vukovarski kongres značajan međaš u stvaranju autentične revolucionarne prakse radničke klase u Jugoslaviji. Polazeći od marksističke revolucionarne teorije ta je povijesna praksa upravo svojom samosvojnošću i doprinos obogaćenju te teorije.

SUMMARY

CONGRESS OF THE YUGOSLAV COMMUNIST PARTY IN VUKOVAR

The author of this paper analyzes the material and evaluates the importance of the second congress of the Yugoslav Communist Party. Her starting point is that congresses of the Yugoslav Communist Party were the landmarks in its historical process, through which, in their dialectical interrelations, concrete revolutionary praxis of the proletariat was created on foundations of marxist revolutionary theory.

The congress in Vukovar is a landmark in the process of ideological and programme differentiation between communist and centrist course, which has its organizational expression too. The Party accepts the new programme and the new statute and changes its name. The main characteristic of the programme is that it favours revolution as a way to resolve class contradictions and to change the relations in society. It favours also the councils — soviets as organizational expression of proletarian authority, i.e. proletariat's dictatorship. Thus the Yugoslav Communist Party, as manifested through its programme, was founded, ideologically and theoretically, as the party of the revolution and that was the beginning of the process through which Yugoslav proletariat has built up its party — the avant-garde, through concrete revolutionary praxis, closely linked with historical relations and conditions existing in the country.

Theoretical clarity of programme orientation was achieved just through that long-term process in which the party, as ideological and organizational body, prepared to realize its historical task — the revolution.

The new statute, the first complete document setting the norms of unique structure from the basic organization to the congress, did not realize any shift towards the communist party in organizational sphere. In its foundation the structure remained socio-democratic — the Communist Party remained legal, mass, theoretically structured political party. That was the sphere where the communist organization had to face a long struggle because in such historical situation it was the only power capable of carrying out the revolution's programme — by combining illegal party as ideological and organizational nucleus of a large movement in which various organizations for political, economic and ideological struggle were acting.

After the congress in Vukovar there remained a series of unsolved problems and unrealized tasks ahead of the Communist Party and the whole revolutionary movement. They were dealt with in the next phases of preparing the revolution — clarification of the national programme, of the programme of a unique proletarian front, the peasants question.

However, the importance of that congress is to be found in the fact that it marks an important stage in the developing of the Yugoslav Communist Party into the party of the Yugoslav social revolution.